Petar Giunio

Iz stare primorske bilježnice

Petar Giunio

Iz stare primorske bilježnice

Tisak Zagrebačke Priradne Tiskare, Margaretska ul. 1.

Predgovori su obično dosadno štivo. Većinom i suvišno. Ni ovaj neće biti nikakova iznimka, jer sve što sliedi poslije ovih redaka mnogo je zanimljivije. Ipak nije sasvim na odmet kazati koju rieč o ovoj knjizi, jer tu se zaista radi o djelu kakovo, po svom sastavu, nismo još imali u našoj književnosti.

Čitatelj će pisca najbolje upoznati iz njegovog pričanja. U ovoj knjizi će mu se on sam najbolje predstaviti i izkazati ono što se obično ne saznaje kod pukog predstavljanja. Postat će Vam svojim načinom pričanja, prikazivanja, svojom iskrenošću odmah simpatičan. Prva je to njegova knjiga, ali za to je njegovo pero neumorno već dugi niz godina. Godinama je on punio stupce hrvatskog novinstva svojim razpravama, člancima, doživljajima, opažanjima. Mnogi od tih članaka, podpisanih njegovom šifrom »-nio«, bili su veoma opaženi. Kad su prije godinu dana zaredali u »Nedjelnim Viestima« njegovi članci u kojima je uz zanamljiv život u moru iznosio i

naše primorske tipove, njihove »čakule«, javnost je upravo uživanjem pratila to, pokazujuć veliko zanimanje. Petar Giunio, medju prijateljima i drugovima dobro znani »Pjero« sin je Primorja kojega je život davno odveo od žala njegovog zavičaja. Dugo je već u Zagrebu, ali misao, srce ostali su mu tamo, na moru. I moru uviek je posvećeno njegovo pero. Godinama uspjehom je promicao ljepotu i kulturu naših primorskih krajeva nastojeći da pobudi što veće zanimanje našeg svieta, osobito stanovnika kopnene Hrvatske, za Primorje, vriednost pomorstva, te za more, njegove krasote i bujan život u njemu. Ti njegovi članci nisu bili suhoparno nabrajanje činjenica, već je on znao tako živo i posebnim načinom oduševiti čitatelje i dočarati im more i ujedno odkriti duh naših ljudi s mora, odkriti bogatstvo njihove duše, temperamenat, širinu pogleda i onu žilavost naših starih pomoraca to temeljno svojstvo primorske rase. Tu je Petar Giunio kao novinar našao svoj pravi poziv. Njegov rad primjer je kako novinarsko pero u službi jedne dobre ideje može biti od velike koristi kad ono nadje široki krug čitatelja u svim slojevima naroda. Da se Giunio posvetio samo nauci, postao bi profesor, moguće i učenjak imajuć smisla i ljubavi za prirodoslovnu znanost. No moguće da mu je ovako bolji usud pao u dio. Imajuć veoma dobar dar opažanja, svestranu naobrazbu, spisateljsku darovitost, široki pogled na život i sviet, uspio je stvoriti ono što je moguće najteže, a to je pružiti jednostavnim, popularnim, ali živim načinom čitalačkoj publici novina čar mora i zanimljivosti Prirode od koje su se ljudi, na vlastitu štetu, odveć otudjili. Velegradski asfalt odielio je čovjeka od Prirode, ali tajnovita, vječna ona veza njihova nije i ne može biti prekinuta. Naprotiv. Gradski se čovjek sve više počinje osjećati, i ako podsvjestno, nerazpoloženim, nesretnim daleko od zeleni, vjetra, šuma valova, svježeg uzduha. Giuniova je eto zasluga da nastoji ukazati na to i pobuditi smisao za Prirodu. Zaslužna je to stvar, jer se promiče živo znanje, a znanost težko dopire do malog čovjeka kad mu se pruža njemu nepristupačnim načinom. Petar Giunio prikazuje tekovine znanosti, zanimljivosti iz života raznih bića, ljepote mora takovim načinom da pobudjuje zanimanje svakog.

Ova pak knjiga je nešto posebnog, originalno djelo. Upravo majstorski stvoren je sklad i cjelina izmedju ljudi, mora i bića koja u tom elementu živu. Onaj primorski štimung, tip onog ribara ne bi bio podpun da nije opisan, prikazan život i one ribe i životinje morske koje on lovi. Sve to pravi takovu cjelinu, da čitajuć ovo djelo, prenosimo se u onaj kraj, osjećamo miris mora, gledamo te ljude, promatramo ribe, lelijanje alga. Prenievši se onda u taj štimung i život mora, koji nam pisac opisuje, postaje nam zanimljiviji i onda zapamtimo. U tome je Giunio uspio. Visoko odskaču stranice ove knjige od svakidašnjeg novinarskog rada. Opisujuć tipove, njihov život, njihove mane, kao i dobre strane, mentalitet, svakidašnje brige, pisac se uspio dovinuti na razinu sjajnih književnih opažanja. Uspjeli su to portreti ribara, maloobrtnika, seljaka, djece, činovnika, mornara. Sav taj mali patriarhalni sviet koji nestaje, a koji današnji život i prilike sasma brišu, spaseni su ovim od zaboravi. Sviet je to mahom s onih malih gradića i sela na otocima, Bodulariji. Posebni su primorski tipovi ti boduli, otočani. Kao što vrstan crtač sigurnom rukom s par poteza ukaže nam na glavnu karakteristiku, markira ono što je najbitnije, tako i Giunio nam iznosi opisujuć one tipove, njihove kuće, razgovor, ono što je najglavnije da upoznamo mentalitet, temperamenat život starih naših otočana. Služi se humorom, a kadkada i karikaturom, ali ne da se izmjehava, već da jače iztakne, jasnije predoči. Svi ti tipovi Giunieve knjige obavijeni su toplim humorom duboke čovjekoljubivosti, jer na koncu svi ti na oko naprasiti ribari i brbljavi, duhoviti malogradjani u duši su dobričine, poštenjaci. Zdravim humorom tako je oskudna hrvatska knjiga, pa ona ovim djelom dobiva vriedan dar. Pisac je na koncu sam rodjen u toj sredini i živio u njoj kad je još bilo jakih tragova prošlosti, kad su živili tipovi koji su zadržali ono patriarhalno. On ih je promatrao shvaćanjem, ljubavi, osluškivao njihove razgovore koje nam iznosi u svoj njihovoj šarolikosti, drevnoj ritmici bogatih kadenca. A kroz sve to provejava duboka ljubav, nostalgija za

divan onaj kraj čiji su sinovi kroz vjekove pronosili pučinom slavu našeg imena na sve strane svieta. Petar Giunio stoji uz bok svim onim koji su bilo kistom, bilo perom dočaravali život Primorja i mora. Kao u malim oštrim bakropisima ovjekovječio je štimung malih sredovječnih gradića na otocima. U svom prikazivanju Giunio neće da bude nametljiv, da prikaže stvar po svojem. On samo donosi iskreno, otvoreno onako kako jest i prepušta čitatelju da prosudi. Baš u tome i leži književna vriednost ovog djela. Čitav onaj starinski štimung na našim otocima izrezan je jednostavno. Giunieva knjiga ima za to i dokumentarnu vriednost za poznavanje tih krajeva. A u svemu tome znao je vješto uplesti i onu znanstvenu stranu, ono što svakog zanima. Izmedju onih ćakula i prepirka opisani su najzanimljiviji oblici života u Jadranu. Nije ovo djelo nikakove znanstvene pretenzije. Cilj mu je samo pobuditi zanimanje za bujan onaj život u moru i ljubav prema našem Primorju, a taj je cilj pisac postigao. Izvanredno uspio način populariziranja.

Kad se poslije smrti barbira Bartula skupa s piscem prenemo iz sna, kad izčeznu slike naših otoka, kad je prekinut naš izlet u onaj patriarhalni život starih bodula, kad smo upoznali kroz to i zanimljivosti života u Jadranu, zatvarajuć ovu knjigu, pojavi nam se i nehotice lik otočkog, hrvatskog vlastelina Petra Hektorovića i uzkrisi sjećanje na njegovo putovanje oko rodnog mu otoka. I čujemo kako nam Hektorović pjeva:

ki je zlo obučen i prost sasvima
bolje je neg oni ki zakon pristupa,
o razumnom zvoni svude, kuda stupa ....

Isti onaj osjećaj za malog čovjeka koji je nadahnuo Hektorovića za njegovo jedinstveno »Ribanje i ribarsko prigovaranje« živio je i u piscu ove knjige. Isti osjećaj pred tajnama morskih dubina spojio je hrvatskog pisca XX. vieka s njegovim zemljakom, otočaninom iz XVI. vieka i složiše se u ljubavi prema moru i rodnom kraju u skladnu cjelinu. Ovo djelo Petra Giunia liepi je i vriedan prinos našoj hrvatskoj književnosti. Ono nam pobudjuje zanimanje za tajne života u moru i ujedno jača ljubav prema divnom našem Primorju. U tome i jest vriednost ove knjige.

JOSIP HORVATH

Fantastično stvorenje

Zimska večer. Vani prši snieg. Sjedim u toploj sobi do peći i da skratim dosadu otvorim veliku kuvertu u kojoj sam pred nekoliko godina metnuo neke slike, papire i bilježnicu svu izpisanu mnogim mojim doživljajima. Sve su to uspomene na moj rodni kraj. Prebirem te već požutjele papire i prevrćem listove bilježnice. Čitam i — uspomene polako oživljuju. Bivaju sve jasnije i jasnije. Originalni oni tipovi koji su davno već umrli kao da izkrsavaju iz te bilježnice. Gledam ih tu žive pred sobom, promatram njihove geste, slušam njihov govor. Vidim starinske naše gradiće Primorja, prolazim tiesnim onim sredovječnim uličicama, mimo starinskih kuća, požutjelih zidina, ruševina. Vidim romantična sela okružena maslinom, one otočiće, uvale, mandraće, barke. Tako su živa ta sjećanja!

Zapalim lulu i žmirkajuć onako uronjen u uspomenama minulih dana pogled mi se kroz vjedje zaustavi na kamenu koji se nalazi na mom pisaćem stolu. Crni je to komad morske hridi, oštre griže, mrkente. Nije ga samo slano more izgrizlo i valovi zglodali. Na njem su i jasni tragovi bujnog života mora. Eno dugoljastih rupa u kojima su živili prstaci i bušili ga. Crne one mrlje tragovi su lišaja. U vapnenim cievima živio je crv, a bjelkasti krugovi jasno označuju mjesto gdje je bio priljepak. Sićušne one rupice tragovi su neke spužve. Svaki milimetar tog kamena označen je tragom života, tragom životne borbe za obstanak. Sunce, život, more, valovi udariše jaki svoj pečat na tom malom komadu morske hridi. Liepa, draga uspomena je taj kamen. Mali komadićak obale Jadrana u mojoj sobi. I koliko bi on znao pričati. I čim ga više gledam tim jasnije izkrsava more pred mojim očima. Ne vidim ga samo, čujem ga i kako buči, osjećam ga,

mirišim ga. Duboko uzdahnem kao da sam udahnuo svježinu onog zraka. Taj kamen nije mrtav. Ne! Sjetim se onog dana kad sam izvadio iz mora taj komad odciepljene hridi da ga odnesem sobom u Zagreb i da bude dragi ures u mojoj sobi, uspomena, sjećanje na rodni kraj. — Vani prši snieg, toplina peći me omamljuje, uspavljuje. Glava mi klone na prsa, oči se sklope, a vizija mora prikaže se u svoj svojoj veličanstvenosti . . . . . .

Rano ljetno jutro. Ni daška vjetra. Na moru mrtva tišina, bonaca. Površina se rumeni. Ružoprsta zora naviešta skori izlaz Sunca. Osjeka. Alge vise na crnim grižama, mrkentama na koje se popeli mali raci, babure, puži i moruzgve, crvene poput grimiza, aktinie. Galeb kao da je još pospan. Lieno stoji na jednoj plutači, bovi i čuje se kad i kad njegov prodirni glas: Kau - kau-kau. - Tamo uz onaj mali otočić, škojić koji je obrasto jasno zelenim primorskim borićima, mirtom, planikom i trišljom, brza crna ribarska ladja, leut. Čuju se ritmički udarci vesala i zapljuskivanje. Divno je! Mirišu alge, mirišu borići, miriši more. Kadkada kad ono lagani, neprimjetni val, mareta uzbiba površinu začuje se potihi brbot mora kako hrid zapljuskuje i klokot podno usidrenih ladja: Klu-plu-klu-plu. Čovjeka obuzima neko spokojstvo, blaženstvo i osjeća da se stapa, razplinjuje u onoj krasoti, u onom miru divnog ranog jutra na Jadranu. I ništa drugo ne želi nego da ostane tu dugo i dugo. Din-don- din-don din-don-n-n-n- oglasi se zvono s crkve obližnjeg seoca. Ugodni metalni zvuci razliežu se mirnom površinom, vibriraju, titraju i gube se, izčezavaju, zamiru. Din-don-din -dom din -don-n-n-n-n-. Začuje se i pjesma mlade seljanke-pastirice koja po uzkoj stazi, koja se obalom vijuga, tjera ovce i koze na pašu, a pred njima koraca, brzo prebiruć nogama, simpatični onaj mali, sivi, strpljivi primorski - tovarčić. Striže dugim ušesima, maše repom, trese jadan glavom da tjera one nesnosne muhe. O vratu mu visi četverouglasto zvono i zvek se njegov na daleko čuje: Kli-klon-klin-klon. Djevojka plete uzput čarapu, bičvu i onda zapjeva, što je grlo nosi starinsku onu pjesmu, tugaljivo, otegnuto, onako po bodulski:

Ajme meni-i, velo more-e, utopi' ću se-e-e,
Ma ja iman dragog moga-a, izvadi' će me-e-e-e--e

I onda se izdere na jedno živinče, koje zastajkuje radi muha: Var-r-r, va-ro-o-va-a! Vrazi te izli, da bi li! — S mora se začuje kao neki duboki uzdah: U-f-f-f! — i nešto crno se prevrne. Pliskavica, dupin je to.

Približuje se barka. Tri osobe su u njoj. A-a! To je stari kalafato barba File. Sjedi na pramcu i gleda naokolo, unuk mu Ive vozi, a šjor Stipe profesur na krmi. Traže sigurno meku, ješku za parangal. Barba File me opazi.

— E-e, šjor Pjero-o! Hoćete doć s nama-a?

— Hoću-u! — odgovorim.

Barka se približi, a ja s mrkente skočim u nju. Shvatim odmah da se tu ne radi samo o ribolovu, već o tefericu, fraji. U košari, kofi bilo je sira, kruha, pršuta, pak posuda za kuhanje, gradele, vilice, noži, rajčiće, staklenke u uljem, octom, paprom. Izpod prove nagnuta je puna damižana vina. Na sred ladje dva velika struka, parangala. Svi smo bili veseli, razdragani i unapred uživali nad obilnim ribolovom i brudetom. I s tim nadama uputimo se da tražimo girice za ješku. Eno tamo traite! Sunce se diže, rumenila nestane, a čitava površina kao da je srebrom prekrita. Bliješti se pred očima. Jake ruke ribara izvlačile su mrežu, šabakun.

— Dobro jutro-o!

— Dobri van Bog da-a! — odvrati nam družina.

Na palubi ribarske ladje koprcalo se množtvo srebrnih girica, šparića, šarenih piraka i knežića, zelenih zdrča, račića, a i sipica i liganja je bilo.

— Koliko će te barba File?

— Ma dajte mi tako-o kilo i po' girica, a i ono par lignjića.

— Koliko je za plati'?

— Ma ništa za vas, moj šjor File. Mi smo vama još dužni za oni kaić.

— A hoćete li zafuma?

— E-e, to hoćemo

— Fala van!

— Bogu fala!

Dok je mali Ive veslao, mi se prihvatio posla da nataknemo parangal. Ali najprije marenda i to čisto po mornarsku. Barla File očistio lignje, razrezao ih oštrim nožem u duge komade i mi ih onako sirove liepo smazali apetitom uz komad domaćeg kruha i žmul bevande. Najbolja marenda na moru! Nastala šutnja. Svak radi, reže nožem girice, bukveje i natiče ih na udice. Promatram izpod oka šjor Fileta. Originalan tip kakovog je težko naći na čitavom Primorju. Da se rodio u Provenci bio bi jedan od glavnih Dautetovih junaka. Poštenjačina je bio i veliki dobričina. Posljednju košulju dao bi siromahu, ali imao je jednu manu kao i mnogi Primorci, a to je da je psovao. Razsrdio bi se za svaku malenkost, a onda opet tih kao janje. Kao i ono more na kom se rodio. Ali se razlikovao ipak od drugih »bestimjadura«. On je imao neki posebni način psovanja, tako da mu to nitko u mjestu nije uzimao u zlo. Čak i Dun Jakov njegov susid, koji bi planuo kad bi nekoga čuo psovati, našem Filetu riedko bi prigovarao. Bio je naime uvjeren da ni Bog, ni svetci ne shvaćaju Fileta ozbiljno i da mu se smiju. File bi psovao čitav kalendar od Makarija do Silvestra i to takovim užitkom kao da jede najfiniji brudet. Onako s punim ustima. I uviek bi izpadalo tako da on nije kriv, nego svetci koji ga izazivlju i neće da mu ugode i pomognu. Njegova pobožna žena Fanina trpila je radi toga mnogo i sve poduzimala kako bi muža bestimjadura odvratila od tog huljenja. Činila zavite, škropila bi ga blagoslovjenon vodom ka' bi zaspa i davala bi mu u juhu nike fogacete. Ništa ni pomagalo. Vazda je jadna uzdisala: »Gospe moja lipa, misto će se profunda' od ovih pustih bestimji! Vaja da dojde trešnja i kuga u misto«. Ali bilo je dana kad File ne bi psovao. Bili su to dani primirja s nebom, dani mira božieg. Treuga Dei! To je bio Badnji dan, Božić, Veliki Petak, zatim dan svete Barbare i svetog Luke. Sveta Barbara je bila zaštintica od groma, a kad bi grmilo i sievalo File bi se pokunjio. Svetog Luku kao zaštintika mjestnog groblja takodjer je respektirao, jer se bojao mrtvih, tenjaca. Za to nebi psovao ni kad je tko umro. A ti dani, bili su dani triumfa za bidnu Faninu.

— A-an! Bestima' sad kušku nesrićni, ka' germi i lanpa. Udri sad po svetom Barbari, ako imaš kuraja!

A moj File samo guca slinu i ne vidi ure ka' će se jope razvedri. Jednom se desilo čudo, pa naš File prestao psovati. Nekako se pokunjio, izgubio apetit i postao šutljiv. Fanina je bila vesela, a i zabrinuta ujedno. Pošla u Dun Jakova da ga pita što on misli o tom.

— Hm! Ni dobro, ni dobro, moja Fanina, s tvojim Fileton. Ne komoda me ništo . . . Hm!

Što je sad ostalo drugo nesritnoj Fanini nego da počne molit Boga da mu dopusti da jope bestima i neka mu ne uzme, kako ni do sad, u zlo njegov šporki jezik, jerbo on u duši ni zal čovik i . . . . .

I jednoga dana naš File jope zabestima' žestoko.

— O—o! fala ti Bože i ne uzmi u zlo moga muža makakota - zavapila ona sva zadovoljna. Od tega dana pustila ga da bestima i ona za njega počela činit pokoru. Eto, takav van je bio naš originalni File s kojim smo tu u barci.

Svi smo bili uvjereni u dobru lovinu i uživali u sebi misleć na one arbune, rumence, pak zubatce, velike kanjce, raže, škrpine. Ali dobro veli ona stara izreka: Čovjek snuje . . . . Tako je bilo i ovog puta, na žalost. Na mjesto dobre ribe, samo par malih kanjčića i piraka i jedna mačkica, ostale udice prazne ili na njima velike zviezde, križaline. Očaj! To se u ostalom dešava.

No to našem Filetu nikako nije išlo u glavu. Opet su svetci krivi, a u prvom redu sveti Petar i sveti Andrija. Tim više je bio biesan što se pred nama blamirao, a tvrdio je prije i hvalio se kako je on ribar da mu premca nema, a osobito što se tiče parangala. Pozna on svaku poziciju u konalu bolje nego itko. I, eto, sad na jednom ovako nešto. Nikad jadnijeg ribolova nisam doživio na moru. Mali Ive nekako kao da se prestrašio i veslao bojažljivo pogledavajuć na nonota Fileta. Znao je dobro da će i on dobiti svoju porciju. File koji je iztezao parangal sav je drhtao. Oči mu sievale, a brci titrali. Prigušenim glasom zapoviedao je unuku:

— Ala, ala! — boje s desnin velon! — Dosta! — An, jesi li ga vidi! — Ovake pegule! — Proklestvo božje! — I jope zvizda sakr.... — Karnevale šija s livin! — Oli ne vidiš da je nategnut parangal — .... ti tvoga — I jope jedna! — Ma oštj..... — Pa da čovik ne sagriši, e! — Tovare, agvanta s oba dva! — Čaćina jin! — Evo sa' jope rak u spužu — Ajme meni, Gospe moja! — Sakr.... — Boje s desnin! Tako! Prima punti od škoja. — Još, još malo! — Jope zvizda — Ma Gosp...... — Proklete beštje i svuješku mi izile! — E, e! — Drži se ti sad, moj merlo, da ne zabestimaš od gusta, an?! —..... mu sve......!

File je osjećao da mu se smijemo. Za to je njegov bies bivao veći, Eto, jučer se toliko hvalio i prid susidima i prid Dun Jakovon i prid ženon, a jutros i prid nami da će bi' puno ribe, a ka' tamo da oprostite.... I za to se on u sebi još više griza. Što ćemo mi mislit o njemu! Da je laživac, lajavac, tovar, da nezna vrć parangal, da se samo fali. A što će ga žderat Fanina kad se vrati prazan, a sobom poni pjate, gradele, požade, uje i pomidore. Sad je File počeo mrmljat u sebi. Sigurno je dočaravao kućnu svadju unapred. »Ha, ha, ha! Rekla san ja što će ti se dogodit. Ko se puno fali..... E-e, moj File ne vaja ti tako. Ma zašto se fališ unaprid. A-a, što će ti se susistvo smija! Stotine udica, a dvi pirkice. E-e moj File Bog te to kaštiga za te tvoje puste bestimje. Neka, neka! Što će sa' mislit čejad o tebi? Da si rebanbi, da neznaš više vrć parangal na pozicijun. Ne vaja ti tako File moj! — A File odgovara ženi: Fanina, kuco, oštj... Dosta je! Baci ću ti brankarelu u glavu!« — File bivao sve uzrujaniji. Čekali smo na oluju, eksploziju. Mali Ivić se još više pristraši. I na jedan put rika beštimji. Cile litanije! I kad je ponovno iztegnuo zvizdu stao je nogom na parangal da mu ruke budu slobodne i onda pljune prezirno, a obje ruke pruži, munjevitom brzinom pokazujuć moru rogove. »Eto, ti na, na, na!« Zatim se podboči, uperi pogled prema nebu i započne dialog sa svetim Petrom, zaštitnikom ribara.

— An reci mi, što je ovo sa vnon danas? Što san ti zla učini? Jesan li koga ubi? — Nisan! Jesan li komu što ukra? — Nisan! — Gren li u crikvu? — Gren! — Dajem li lemozinu? — Dajen! — Postin li prid velikin feštama? — Postin! — Sliedi pauza kao da očekuje odgovor se neba. E, e, ošt...

..... zašto mi se onda šajedu zvizde na parangal? Zašto mi se činidu ovaki dišpeti? An? Zašto mi kurenat baca parangal u.... An, moj sveti Petre i Andrija, odgovorite, odgovorite! Zašto me tenćate na bestimje? I onda će se rić da je File nesrića, diškul, da bestima ka kučak. A ko je kriv? Ja-a? Ne! Sakr.... onda mi date mira i pustite me da čapan ništo ribe! — File je razgovarao s tim božjim ugodnicima nekim posebnim tonom, piskutljivim, plačljivim glasom kao da hoće uvjeriti svetog Petra da je on kriv svemu ovome. Čak je i zvao Boga za svjedoka protiv svetog Petra i Andrije. »Eto, ja san svoju reka', a ti Bože sudi ko ima od nas pravo!« Zatim je došla na red žena mu Mandina koja mu pridika da je padre pegula i to uvik prin nego se ukrca u barku. Kriva je bila i ona prokleta maška suside Lucjete što mu je priskočila jutros parangal. Kriv je i ovi inšenpjani mu unuk Ivić koji ne zna vozit. Svak je kriv, i nebo i zemja, samo on File ne! I jope je poče dili, petavat roge svuda naokolo. I prima punti od škoja di smo bacili parangal i prima rodnom mistu i prima svojon kući di sad sidi Fanina i moli Boga da ne čapa ništa. Na kraju sam sebe udre šakon u glavu, kad je izvuka zanju zvizdu. Čapa je i razčepi jon sve krake i baci u more.

— Krepaj, beštjo prokleta!

— Ma što ste to učinili barba File? — zapita profesur Stipe.

— Što san učini? Ubi san zvizdu. Pa?

— Ubili ste je? I vi mislite da ste je ubili? Privarili ste se, moj barba File. Vi ste joj pomogli da se još više razmnoži.

— Ma što to govorite? Mislite da imate s tovaron posla. O-ho! Nemojte me i vi poče inf.......

— Čekajte malo barba File. Slušajte što ću van rić, pa ćete vidi da iman pravo. Vi ste stari ribar, ma nike stvari, oprostite, ne znate — reče Stipe.

I dok je mali Ivić veslao polako, mi smo trusili vino iz damižane i jili sira i pršuta, a profesur nan je Stipe lipo pripovida o morskoj zvizdi.

— Vidite, naš File kad je raztrgao krakove morskoj zviezdi postigao je baš obratno nego što je namjeravao. Ovo

vam je malko čudnovato, što govorim i nepojmljivo. Sigurno ćete pomisliti da kako bi bilo moguće da ako bi čovjeka raztrgali, da bi od one svake otrgnute ruke i noge i od glave mogao narasti opet po jedan čitav čovjek. To je zaista nemoguće! Ali ono što je u ovom slučaju za čovjeka i druga stvorenja nemoguće i što bi značilo pravo čudo, to se eto takova čuda kod morskih zviezda dogadjaju. Najbujnija mašta nebi mogla zamisliti ono što je u Prirodi realnost, činjenica. Čim više proučava čovjek razna bića i odkriva tajne njihovog života, sve većma zastaje zapanjem pred veličajnošću tih prirodnih zakona, tih navjerojatnih načina, sposobnosti koje su dane raznim bićima u cilju samodržanja njihovog individua, odnosno za obranu njihovog potomstva i roda. Medju takova čudnovata, zaista fantastična bića spada i morska zviezda.

U Jadranu imade nekoliko vrsti morskih zviezda, ali mi ćemo spomenuti samo tri, a razpričat ćemo se samo o ovim križalinama koje su toliko razsrdile našeg barba Fileta, a donekle i nas, jer smo ostali bez dobrih kanjaca, škrpina, rumenaca i zubataca. Latinski je znanstveni naziv ovoj zviezdi Asterias glacialis, a na našem Primorju ju poznaju pod imenima: Križalina, skrižalina, kvrgača, križalj, morski križ.

Križalina i ako pod liepim plaštem zviezde i ako, kad ju gledamo u moru, pričinja nam se nekim mirnim, bezazlenim stvorenjem, koje jede samo ono što joj »slučaj pod nos donese«, ipak nije takova. Pod tim nedužnim plaštem krije se pravi razbojnik. Barba File ima pravo kad ju naziva »prokletom beštijom«. Kad se ove zviezde uvuku u mjesta gdje se gaje oštrige počine nevjerojatnu štetu. Množtvo kamenica, oštriga požderu i to nevjerojatno vješto i brzo. Mnogi nadalje misle promatrajući križalinu da osim što je nedužna da je njen organizam sasma jednostavan. I u tome se varaju. Morska zviezda imade i vidne organe, njuši hranu, ona hoda, vješta je kod ubijanja pliena. Njena vanjština samo nas zavarava.

Najviše nas sigurno zanima kako to stvorenje zvjezdanog oblika može napadati školjke i proždirati ih. Kad se na-

mjeri na žrtvu, a to su obično školjke dagnje, oštrige, srčanke, venerke i papci, križalina žrtvu najprije obavije svojim krakovima izpod kojih se nalazi mnogo malih prionljivih nožica. Kad proždire školjku ona se zgrbi nad njom, a vršci krakova se čvrsto drže tla. A kako otvori ona školjku? Neki prirodoslovci smatraju, da križalina otvori školjku jedino snagom svojih krakova. Prionljive ili kako ih još zovu ambulakralne nožice prisiše ona na obe ljušture školjke i počne vući onda u oba protivna smjera takovom silom, dok na koncu žrtva ne smalakše, ljušturu ne popuste i nesretna školjka se raztvori. Pri tom poslu križalina je veoma vješta. Pomoću svojih krakova namjesti tako školjku da joj njene okrajke zaklopaca postavi do svog ustnog otvora da ju udobnije može proždrieti. Čitav taj posao nasilnog otvaranja traje nekih četvrt sata. Velika je zaista to jakost! A koliko bi se čovjek, koji je kud i kamo veći i jači od malene morske zviezde, mučio da otvori silom svojih prstiju živu oštrigu? U obće ne bi mogao. Neki su pak mišljenja da u tom poslu ne pomaže križalini samo njena jakost, da tu ne odlučuje samo fizička snaga, već i kemijskim načinom ona prisili školjku da malakše i raztvori se. Naime križalina ujedno iz svojih usta izlučuje neku kiselinu, otrov i to uz zaklopce školjke, tako da taj otrov pomalo ulazi unutar školjke i omamljuje je, njena snaga popušta, a onda tek da križalina može raztvoriti školjku snagom svojih krakova, odnosno ambulakralnih nožica.

Zanimljivo je i promatrati kako križalina proždire svoju žrtvu. U nje je veoma malen ustni otvor i nemoguće joj je da proguta tako velik plijen. Kako ona tome doskoči? Jednostavno ona izvali kroz usta napolje svoj, dugi poput kesice, želudac i obvije njime tielo školjke. Želudac na to počne izlučivati probavne sokove koji smekšaju i raztvaraju tijelo školjke koje onda želudac može lakše upiti i probaviti. Probava se dakle kod ove životinje zbiva izvan njena tijela. Sada ste se uvjerili da križalina nije nedužni, bezazleni stvor i njen život i organizam nije tako jednostavan. Školjku, t. kv. Venus, križalina proguta u vremenu od nekih osam i pol sati, a srednju oštrigu u četiri sata. I ne samo školjke, već i puževe, rakove, morske ježeve, znade križalina napadati. Kad če-

sto u moru vidimo praznu kuću morskog ježa, to je više nego sigurno »da je tu križalina imala svoje krakove«. Nju ne smetaju ni oštre bodlje ježa. Vješto ona zarije svoj želudac kroz usta ježinca. Napada ona i iznenada svoje žrtve. Križalina pretražuje pomnjivo hrid i svojim krakovima pretraži oprezno svaku udubinu. Skita se i po morskom dnu. Školjka stoji spokojno raztvorenih poklopaca i ne sluti jadna da je razbojnik u blizini. Iznenada osjeti krak kako joj se dotakao tijela. Brzo hoće da stisne zaklopce, da pritisne, odkine krak drzniku. Uzalud! Školjka doduše stisne krak, ali iz kraka izlazi uslied tog stiskanja automatski neka otrovna kiselina koja omami školjku i ona eto tako padne žrtvom lukavštine križaline. Ka tko bi rekao da se takova nešto krije pod tako nedužnim plaštem zviezde? Čini se da križalina posjeduje i osjetilo njuha, pa da namiriši žrtvu i na pola metra daleko. Osim toga, a to se sigurno ustanovilo, križalina posjeduje i osjetilo vida. Pogodite gdje su joj oči! Mislite negdje na ledjnoj strani? Varate se! Vidni organi smjestili se na vrhu izpod svakog kraka. Pošto križalina imade pet krakova, to znači da ona posjeduje pet vidnih aparatura, uredjaja. Svaki od tih aparatura sačinjava opet skup vidnih organa. Izračunato je da se izpod vrha svakog kraka križaline nalazi do dvie stotine malih očiju, dakle ukupno tisuću očiju. Kad križalina plazi, vrškove krakova drži u vis tako da svietlo pada na njene vidne organe koji nam se pričinjaju, kad promatramo pomljivo ovu morsku zvijezdu, kao neki mali crveni jastučići. A i opip je, naravno razvit veoma dobro kod ove čudne morske životinje. A zaista je čudna našim očima. Eto usta joj se nalaze na donjoj strani, a kroz koja izvlači želudac kad hoće jesti. Crievni pak otvor joj se nalazi na ledjnoj strani kod sredine tijela. Tu se negdje nalazi i jedna pločica kao sito, pa se i zove sitasta pločica. Kroz tu sitastu ili madrepornu pločicu zviezda usisava vodu, koja prolazi kroz t. zv. »vodene žile« do onih malih prionljivih nožica koje, kako smo vidili imaju veliku snagu i prisišu se uz školjku. Kako križalina kroz sitastu pločicu usisava i izsisava vodu tako se te nožice napunjaju, odnosno ispražnjuju. Na taj način se križalina i pomiče, vuče po hridini. Zanimljiv je to vodožilni sustav. Na ledjnoj strani imade neke kvrge, pa ju za to

takodjer zovu i kvrgavom morskom zvijezdom. Podno tih kvrga smjestio se još jedan zanimljiv uredjaj. To je uredjaj za toaletu. Opažaju se kao neki čuperci. Svaki od ovih čuperaka, snopića, imade, kad se promatraju sitnozorom, do četiri stotine malih kliešta. Računa se da kod odrasle križaline na ledjnoj strani imade do četvrt milijuna ovakovih malih kliešta ili pedicelarija, kojima ova životinja sa svog tijela odstranjuje nečist, a služi moguće i u druge svrhe. Kostur zviezde sastoji se od množtva malenih vapnenih pločica, do dvanaest tisuća pločica. One su medjusobno tako spojene da je tielo zviezde ipak gibljivo, a osobito krakovi. A zamislite da čovjek skupa sa zubima imade samo nekih 254 komada kostiju!

Sada dolazi ono što je najzanimljivije, u što barba File nije htio vjerovati. Križalina imade neobični dar prirodni da jedan njen otrgnuti krak ne ugiba, već može da se obnovi u podpuno tielo. To znači da kad rastrgamo zvijezdi svih pet krakova svi ti krakovi obnavljaju se, regeneriraju i nastaju od njih nove zviezde. Barba File mislio da je ubio zviezdu, a kad tamo, on je od jedne stvorio nove. Svaki krak stvara novi organizam. To je tako zvani »kometni oblik« morske zviezde kod regeneracije otrgnutog kraka. Koliko li samo čudovišta imade u životu morske zvijezde! Križalinu kad primimo u ruku znade sama sebi otrgnuti krakove da očuva život. Ako koji krak mora uginuti, nek se onda bar drugi spasu. Vidite kako je to sve mudro uredjeno u Prirodi.

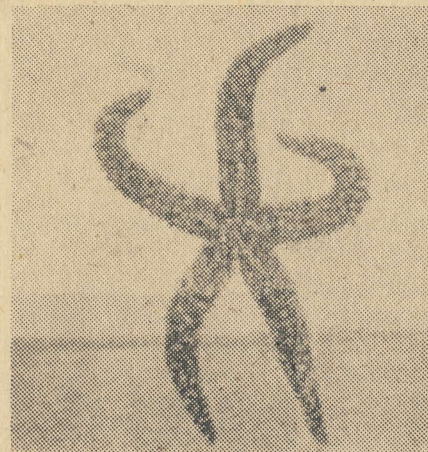
Križalina obično živi uz hridinastu obalu i povlači se tik izpod razine mora. Nad razinom, na zrak, nikad ne dolazi Obično je zagasito zelene boje, a imade ih i smedje, no te obično žive u dubini. Križalina (Asterias glacialis) naraste do 30 centimetara, no imade i većih primjeraka. Osim u Sredozemlju živi i uz obale zapadne Europe, te dopire na sjeveru do Skageraka, a i do obala Finske. Kod sjevernih obala Njemačke nema je. Osim križaline tik podno površine živi u Jadranu slična zviezda, ali manja i smedje je boje. To je t. zv. Asterias tenuispina ili Mala križalina. Iz dubine znadu u vršvi, a i u mreži, te parangalom izvući naši ribari zviezdu svietlo crvene boje. To je Zviezda narančasta

(Astropecten auranticus). Imade još raznih vrsti morskih zvijezda u moru. A tko bi ih sve opisao? Izvukoše neke zvijezde čak iz dubine od 1800 metara. Neke su zviezde i brižljive majke. Da očuvaju svoje potomstvo u prvim danima života, dok je ono još nejako, saviju prema gore krakove, tako da se mališani unutar krakova sigurno osjećaju. Zviezde su većinom odjelita spola. Sjeme, odnosno jaja izbacuju s ledjnog otvora. Oplodnja se vrši u moru. Iz oplodjenog jajeta izleže se ličinka, koja ne sliči zviezdi, te posebnim trepeljkama pliva po moru kao planktont. Kad se počne preobražavati u pravu zviezdu prihvati se hridine i počne živiti životom roditelja svojih.

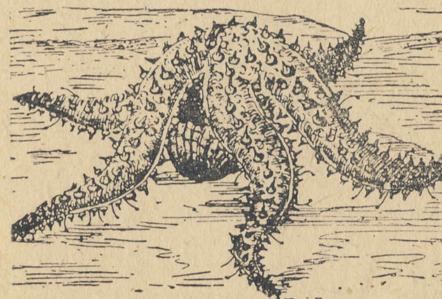
— Ćaćinu jin mater! Ondar ću, kad hi jope čapan, osušit u barki na suncu, pa neka tu krepaju — zaključi barba File.

A kako je bilo kad smo se vratili doma brez ribe? Boje da ne pitate. Čitav škandal. File bestima na sve i svakoga je strapaca. Na kraju, kao najslabiji, mačak »Moro«, suside Lucjete, koji je priskoči' parangal, plati je bidan konat. Čim ga je File adoća u korti, smiri ga argolon i malo je falilo da ga ni ubi'. Pribi mu je samo nogu. Mja-a-a-a-u-u! — zavija jadan mačak da ga je bilo tuga slušat. Susida Lucjeta jedva je umirila muža da ne navali na Fileta. Doša' je i Dun Jakov i nikako i on umiri stvar da ne dojde do barufe i suda. A sve to radi onih prokletih morskih zvizda što su na proždrili ješku. Moguće da ćemo drugi put bit boje sriće.

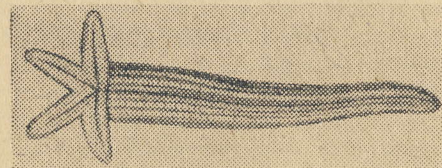

Morska zviezda

Proždiranje žrtve

Otrgnuti krak obnavlja čitavo tielo

Čudan stanovnik dubine

Silna vrućina, žega. Pravi, ono što se veli, pasji dan. Ni daška vjetra. Mrtva tišina na moru koje se blješti kao da je zrcalo. Bole oči. Dva sata poslije podne. Sunce upravo peče. Malo primorsko mjesto kao da je izumrlo. Svatko se povukao u kuću, hladovinu i nestrpljivo čeka da sunce zapadne, da nastupi već jednom večer. Jedino par nosača, fakina od porta, zavuklo se u krčmu i galame igrajuć moru. Mašu rukama jedan drugome pod nos, uzrujavaju se, prepiru, žile im na vratu nabrekle od deranja, a kaplje znoja curkom padaju sa čela. Na zamazanom stolu litra crnog vina i na stotine muha. Zabavljaju se, eto, igrajuć moru, dok parobrod ne stigne. Djecurlija se skiće po rivi. Jedni neumorno skaču u more s usidrenog guca, a drugi prljavi, polugoli, garavi od sunca love s obale udicom zdrče, spariće i glavoče. Male tiesne uličice starinskog gradića puste su. Po koja mačka se pojavi iz podruma koji miriši po vlazi, mufi, lieno se vucari uličnim stepenicama, skalinima i opet nestane u kojem dvorištu. Kokoši se valjaju u prašini unutar zidina, ruševina, kazamenata starinske palače, koju još resi grb i požutjeli balkoni u stilu mletačke gotike s onim karakterističnim arabskim lukom. Po zidinama raste kapara, drinak, kukurik, a sive gušterice po crnim zidovima trčkaraju amo i tamo i love muhe. Nekada stan plemića, danas je kokošinjak. Čuje se kad i kad otegnuto hrapavo: ko-o-o—ko—ko-o-o. Protežu je jadne kokoši izpružajuć nogu kroz krila izražavajuć time nezadovoljstvo nad nesnosnom sparinom i zievaju. Ko-ko-o-o-o — razlieže se tihom uličicom.

Najednom galama, Jedan dječak, prljav, poderan, polugol bez daha doletio kao striela u ulicu i stao tući na vrata šjor Marka lučkog poglavara, kapitana od porta da mu javi

jednu senzacijonalnu viest. Dečko je galamio, mucao, gestikulirao sav uzbudjen, usopljen:

— Dojdite brzo šjor Marko! Eno na rivi, za i svetega! — Ajme meni da vidite! Ovako velika, ka najveći mih, a gubica ka kjun. Ćapali su je jutros iz barke ribari. Poruči van je pilot File Gobo da odma' dojdete.

Znatiželja zahvatila čitavu ulicu. Kapci od prozora se otvaraju. Glave proviruju i svi na jednom od silne znatiželje, upravljaju dječaku upite:

— Ma govori! Ko je ćapa? Koja je to riba? Di je? Brzo, govori, Otvori boje gubicu! Ne tepaj, govori! Laji tovare ka' te pitan! Ne znaš ni govori'.

Dječak nezna jadan kome bi prije odgovorio i sad se obraća prozoru kanonika Dun Jerka, sad debeloj šjori Justini, pak onda kančelisti Šimetu Tikvi, ženi od financjera krivoj Marjeti, crkovnjaku, sakrestanu Mićetu Bukari. Muca, hoće svima da udovolji.

M-ma, ćapali su morskega miha, m-ma, hote na rivu, p-pa ćete vidi. V-vela riba.

Kad je iz kuće izišao kapitan od porta, koji je za ovu neobičnu zgodu metnuo službenu kapu na glavu, te ovratnik i manšete od kaučuka, dječak je pred njim poletio na rivu da javi njegov dolazak, jer će on ustanoviti koja je to riba. On ima »sva libra o ribama«. Dakle senzacija za mjesto. U prkos vrućini znatiželjni ljudi su počeli izlaziti iz kuća i žuriti se prema obali, rivi. Kod ribarnice, peškarije sakupilo se dosta svieta, a najviše mularije. Svi bulje u ribu, a ribari Marin i Toni tumače sakupljenim kako su ju ulovili. Evo dolazi i gradski načelnik, podestat dotur Dome podupirajuć se štapom. Bole ga kurje oči, prokleti oni kali. Za njim eto kapitana od porta, onda gre i likar, sudac, farmačista, kapo od financa i ostali. Redar, pulicjot Frane, da se pokaže pred mjestnim ličnostima agilan stane galamiti i šibom raztjeravati mulariju. — Ala, ala! Dajte mista! Hote ća! Zatvori ću vas u prežun! Tovari! — Mahao redar šibom, baketon oko sebe i sav se usopio. Kapu prebacio na zatiljak, a razbarušena mu se kosa priliepila o znojno čelo. Žute, prljave zakrpane hlaće, razkopčan mastan ovratnik na kom se već slabo razpoznavaju crvene parole. Nekad tamno-plava bluza prelieva se u svim duginim bojama. O boku visi, u crnom otrcanom toku, koji na vrhu imade mjedenu kuglicu, kriva sablja kao da je iz Napoleonovog doba. Visi na iztrošenom razpuknutom remenu pokrpanom postolarskom špagom. Salutira on onako po domaću, dotaknuvši se ležerno oboda, frontina kažiprstom desne ruke i reportira:

— Evo, jutros su ćapali ovi ribari ovdi, ovu mišinu morsku. A, sa' vi zapovidite hoće li je škovacin baci' u more, oli ćemo je razdili za gudine u varoš.

Lučki poglavar zauzeo važnu pozu, obuhvatio rukom donju vilicu, namrštio čelo kao da stvara, Bog zna kakove, važne odluke i ne skida pogled s ribe. Šutnja. Svi bulje u njega, a najviše mularija koja napeto i bez daha otvorenih usta čeka nestrpljivo kad će progovorit. Jedan od mularije da može bolje promatrati tu čudnu ribu čućnuo iza gradonačelnika, podestata i promatra izmedju njegovih nogu.

— To vam je riba koja se zove Bucanj ili Mjesečarka — progovori na koncu lučki poglavar, nakašljavši se dostojanstveno. — U raznim našim primorskim mjestima različito ju zovu. Nazivaju je i Čubarka, Morski misec, Morski mih, Morska bačva, Butac, Lopar, Morska prasica, Morska čutura. A bit će i još raznih naziva. Talijani imaju također za ovu ribu razne nazive kao: Pesce luna, Pesce bala, Pesce tamburo, Pesce mola, Pesce ruota, Pesce sole. Pa i Niemci imaju dosta naziva i to: Sonnenfisch, Schwimmender Kopf, Meermond, Klumpfish, a Francuzi ju zovu Poisson lune. Znanstveni joj je latinski naziv Orthagoriscus mola.

Zaista je čudnovata oblika ova riba. Radi toga joj i kod različitih naroda mnogi i svakojaki nazivi. U pojedinim predjelima našeg Primorja znaju je kadkada uloviti, a osobito u sjevernom primorju Hrvatske. Bucanj može narasti i preko dva metra u duljinu, a u visinu mjeriti i do 1.25 mt., te težiti i do 300 kilograma. Takav jedan veliki primjerak čuva se i u Zagrebačkom zoologijskom muzeju koji je bio ulovljen kod Bakarca. Dakle, kako vidite, debeli je to morski svat.

Bucanj živi u dubinama, a vidjeti ga je u raznim morima. U Sredozemlju je stalan, a pojavljuje se i uz obale En-

glezke, dok u Sjevernom Moru sasma rijetko. Opažen je i kod Rta Dobre Nade, u južnoj Africi. Voli, čini se toplija mora. Kao stanovnik dubina, ne dolazi tako često na površinu. Neki smatraju da dolazi na površinu, onda kad se hoće malko okriepiti i odmoriti na toplim sunčanim zrakama. Mnogo su ga puta opazili pomorci na širokoj pučini Atlanskog Oceana kako plovi lieno, polako, tik izpod površine, a hrptena mu peraja viri kao u morskog psa. Tako mnogi mornari gledajuć iz daljine misle da se zbilja radi o morskom psu, te pucaju u njega. Vidja ga se i kako leži nagnut na jednoj strani na površini kao da je mrtav ili kao da spava. Drugi drže da bucanj ne dolazi na površinu svojevoljno, već da mu se desi nezgoda da ga morska okomita, vertikalna struja izbaci prema gore, gdje je onda bezpomoćan i ugiba. Dakle da se ne radi o sunčanju, ljenčarenju i »pižolotu« na površini, kako bi Primorci rekli, već o nesretnom za njega slučaju.

Hrptena mu i donja peraja stoje nasuprot jedna drugoj, a prsne su mu peraje manje i oble. Škržni je otvor malen, uzak i pokriven kožnim poklopcem. Oči su mu srednje veličine, okrugle i pokretne. Zanimljivo je kod ove ribe da joj je mozak veoma malen, te iznosi samo 1/7000 tjelesne težine. Valjda mu i ne treba mnogo misliti, ni brinuti se u dubinama mora, kad takav orijaš živi medju manjim ribama koje mu nisu pogibeljne. Repa kao da nema, jer mu je veoma malen. Prava dakle lopta! Usta su takodjer čudnovata. Sliče kljunu i malena su, pa se po tome vidi da se tu ne radi o nekoj za čovjeka pogibeljnoj nemani, već o jednom sasma bezazlenom stvorenju koje se hrani samo manjim životinjama. Zubi kao dvie pločice srasli su vilicom. Glava mu nije ničim odieljena od tiela, pa je s njime srasla. Čitava ta riba sliči jednoj velikoj glavi, pa eto radi toga Nijemci bucnja zovu takodjer i »Plivajuća glava« (Schwimmender Kopf). Kostur mu nije sasma ovapnjen, tako da su prije mislili da ga se može uvrstiti medju ribe s hrskavičnim kosturom. Koža nema ljusaka, a debela je i hrapava, a izpod nje je velik sloj masti. Boje je prljavo-sive, poput blata. Težko je razlikovati razne odlike ovih riba, jer se, dok rastu, neprestano mienjaju. Kod sasma mladih primjeraka, tielo je još šire, a pokriveno kao bodljama, koje, kako riba stari, tako nestaju, a ostaju neki tragovi

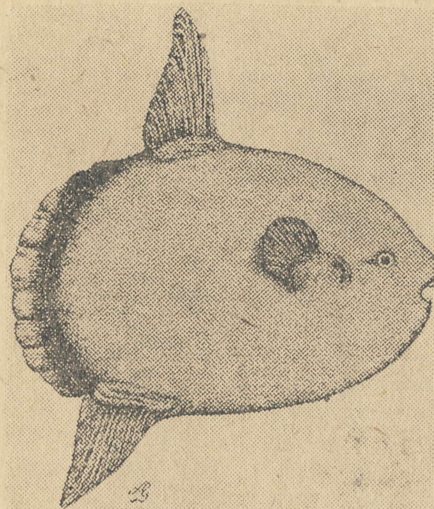
koji sliče nabreklinama sličnim dugmetima. Pošto je bucanj stvorenje koje živi u morskim dubinama malo se znade o njegovom životu. Jedino njegova koža, a osobito sadržaj želudca odkrivaju nam neke tajne. Čini se da je to dobričina, jer na njegovom tijelu imade mnogo nametnika koji se tu lagodno osjećaju. No moguće da se tu toliko i ne radi o dobroti, već da to bucnju ide u račun, pošto ga razni stanovnici njegove kože moguće brane od opasnijih nametnika, a i čiste ga. No to se nije iztražilo još. Na njegovoj koži nadjoše i Morsku paklaru, lampredu, kružnoustku koja mu se ustima prisiše na tielo. Paklara, Petromyzon marinus, živi kao nametnik na mnogim velikim ribama ili se pak znade prisisati i uz brodove.

Sadržaj pak želudca bucnja odkrio je tajnu njegove prehrane. Nadjoše u njem naime mnogo planktonata, pak dubinskih riba, bilja, a najviše mladih jeguljinih ličinka, t. zv. leptokefala. Moguće su mlade jeguljice prava delikatesa našem bucnju. Nije izključeno da baš on prati mnoštvo mladih jeguljica, koje dubinom kreću iz Atlantskog Oceana u postojbinu svojih otaca u rieke i potoke. Koža bucnja fosforescira, a neki su opazili, koji su proučavali bolje ovu ribu, da i meso fosforescira, pa i u njem nadjoše raznih nametnika. Dakle, što se tiče biologa, oni mogu biti zadovoljni s bucnjom, jer im pruža mogućnost proučavanja tih nametnika, koji na njem i u njem živu, a u isto vrieme prirodoslovci mogu i doznati, kakovi stanovnici živu u dubinama, kojima se bucanj hrani, No što se tiče ribara, oni zaziru od te ribe, jer zaista meso ne vriedi ništa, neukusno je i tvrdo kao podplat, a koža još više. Kad se meso kuha, izlazi iz njega neka ljepljiva tvar, koja se može doista i kao ljepivo upotrebljavati. Jedino što vrijedi, bar kako to neki pisci navode, to su jetra. Vele, da su mastna, ukusna i hranljiva, kao i od ostalih morskih riba, pa da ih neki slašću jedu kuhana u dobrom crnom vinu. Moguće da je zaista to delikatesa. Obično ulove bucnja, kad leži na površini. Manje lako dignu na brod, a velike ubiju s broda harpunom i onda izvuku. Kažu neki, da kad ga se ulovi bucnja da on bolno zastenje. Jedan velik primjerak bucnja je ulovljen godine 1910. od posade norvežkog iztra-

živalačkog broda »Michael Sars« u Atlantskom Oceanu i to harpunom.

Sličan bucnju je Orthagoriscus truncatus ili Ranzania truncata. Naši je ribari ne razlikuju od prve, jer i jedna i druga su riedke, a i dosta sliče, pa za to joj i ne dadoše neko posebno ime. Ranzania je manja od bucnja i naraste u duljinu samo nekih 90 centimetara. Razlikuje se od opisane time, što ima više dugoljasto tielo i to jajolikog oblika, a ne okruglog. Stražnji dio joj je još više oštro odsečen, pa se za to i naziva truncatas, što latinski znači odsječena. Koža joj je prilično gladka i pokrivena malim šesterouglastim, poput mozaika, pločicama. Škrge su jajolikog oblika. Bojom kože sliči pravom bucnju, samo što je odsjev kože življe srebrnast, te ponegdje baca na zlatno ili grimizno. Jedan primjerak i ove vrsti bucnja čuva se u našem Zagrebačkom muzeju. Eto, to je u glavnom, što znanost i mornari znaju kazati o tom čudnovatom stanovniku morskih dubina — završi šjor Marko.

Poslije dugog savjetovanja s mjestnim liečnikom i gradonačelnikom, podeštatom šjor Dometom i kapom od financa, odlučiše, pošto je moguće meso te ribe otrovno, pak bi »moglo naudit ne samo gudinima u varoši nego i gradskim kuškima i maškama«, da ga bace natrag u more privezanog uz jedan kamen, da više ne izpliva na površinu i to podalje od rive, u dubinu. Gradski smetlištar škovacin Jure, dobio je nalog od pulicota Franeta, da uz nagradu od dvadeset solada, izvrši nalog kapetana od porta, podeštata, likara i kapa od financa. Osim toga da će čapat i od podeštata još četiri solda za se napit. - Tako je eto završila ta popodnevna senzacija u nekom malom primorskom mjestu za vrieme jednog sparnog ljetnog popodneva. Bilo je to pred mnogo godina. I ja sam onda spadao u tu »prokletu mulariju, koja je činila dispete po mistu i zadavala brige pulicjotu.

Bucanj

Morska grdoba

Bilo je to prije nekoliko godina u nekom bodulskom mjestu. Mali Toni sin barba Jakova zvanog Pulenta nosio kući ribu grdobinu, rošpa koju je kupio njegov otac na ribarnici. Na njegovu nesreću susreo stolara, maranguna Lovreta koga su zvali u mjestu Rošpo, upravo po ribi koju je Toni nosio majci. Lovre je u licu bio prilično ružan. Imao je neobično velika usta, široke zube, splošten nos, a na ćosavom licu raslo mu par čupera dlake. Prava riba grdobina! Našem malom Tonetu vrag nije dao mira kad je ugledao stolara Lovreta. Od srca se nasmijao i pokazavši mu prstom lieve ruke ribu dovikne: »E-e šjor Lovre! Capali ku von evo oca u mrižu«. Lovretu se zamaglilo pred očima. On poleti na maloga Toneta i stane ga nemilo tući. Dječak pusti ribu, a u tom metežu najbolje je prošao »Bižo«, mačak financa Klemeta koji je neopaženo nestao ribom u jedan podrum. Čitava strka na ulici. Na svoju nesreću našao se slučajno u toj ulici i obćinski redar Stipe koja je u jednoj konobi kušao vino. Radi svoje »odvažnosti« dobio od mješćana titul »Stipe fila kaligo«. On kao »pravi redar« volio je red i gdje bi nanjušio nered naprosto bi se izgubio. Ni vrag ga nebi mogao pronaći. Ali sada se našao u škripcu. Morao je uredovati. Probliedio i stao se vrtiti oko stolara Lovreta koji je mlatio sina Jakova Pulente i kričao što ga grlo nosi »Lovre-e! dizgracio! pusti dite! Ubi ces ga! Tuzi cu te podestatu!« Žene s prozora su bile biene i stale galamiti na pulicjota: »Stipe deliberoj dite! Kaki si ti pulicjot! Ko ti je da sablju!« Ali Stipe ni blizu u prkos protestima žena i u prkos tome što su s prozora pljuvale po njemu. Radije to nego da od Lovreta dobije koju pod rebra. Kad se na ulici skupilo još više svieta, naš pulicjot ugrabio tu priliku i bjež pod izlikom »da imo službu na rivu jerbo

dohodi vapor«. — Radi ovog incidenta nastalo u čitavom mjestu neopisivo uzbudjenje. Stanovnici se podielili u dva tabora. Stare pobožne žene su bile uz maloga Toneta »jerbo je Lovre bestimjadur i Bog mu je za kastig skrivi cunku ka rošpotu«. Drugi pak su tvrdili da se »Lovre rodi grub ka' rošpo, jerbo mu se mat prin rojenja pripala na peškariji kad je rošpo skoci iz balonce, a nesritni covik od nevoje poce bestimova svece bozje jerbo mu vrazja mularija ne do mira. I to ide njihovu dusu«.

Jadan Lovre je zaista bio mučenik. Možete zamisliti kad se jednom čovjeku u malom primorskom mjestu prišije takovo nadime. Iza ugla vikala neprestano mularija: Rošp-o-o! Kredom na kući svakog dana bilo je izpisano na mnogo mjesta: Rošpo! Pa kako da čovjek ne pobiesni!

I jednog liepog dana stignu novine u mjesto. Kosternacija! Jedan pokrajinski tjednik na prvoj strani velikim slovima donio opis toga dogadjaja pod naslovom »Dokle će tako?« Članak je završavao na adresu občinskog načelnika i vijeća riečima »Quousque tandem?« i »Videant consules«. Sliedilo je zatim četiri reda točkica s množtvom uzkličnika i upitnika. Podpis je glasio »Argus adriaticus«. Mjestna inteligencija, a osobito načelnik občine na koga se indirektno u članku napalo bio je izvan sebe i uzdisao »Ojme meni, Gospe moja od Ruzorja. Co ce rič biskup kad prolega ovo u fojima, co ce kapitanot, co ce guvernatur!« A tko je bio taj Argus adriaticus? Nije težko bilo u tom malom mjestu dosjetit se. Bio je to umirovljeni učitelj, meštar Dome koji je bio u zavadi s načelnikom radi toga jer mu se nije dozvolilo da proširi kokošinjak, kapuneru na občinskom zemljištu. Novine išle su potajno od ruke u ruku i kroz dva dana bile su toliko zamazane i pociepane da se slova nisu više mogla razabrati. Svatko u mjestu pročitao je taj članak. Doznalo se i to da je žena meštra Dometa rodica slagara kod tih novina, a urednik je kum djetetu slagara. Stvar je jasna kao na dlanu kako je taj članak bio uvršten i tako obširan i čak na prvoj strani odmah izpod viesti o ministarskoj krizi u Beču.

Poslije partije briškule u kafetariji, načelnik se svjetovao sa župnikom Dun Ivanom, občinskim liečnikom i pučkim učiteljem. Zaključili su da se sazove občinsko vijeće, a da će

oni prisustvovati kao neki savjetodavci. Na sjednici koja je održana zaključilo se poduzeti oštre mjere protiv mularije, protiv lajavih starih žena koje huckaju dječurliju da izaziva jadnog stolara Lovreta i protiv svih onih koji budu govorili da je slabost občinskog vieća kriva da je do ovog došlo. Što se pak tiče meštra Dometa da će mu se prvom prilikom pokazati što znači preko novina krnjiti autoritet gradskog vieća. Osim toga dodjeljuje se oštar ukor pulicjotu Stipetu koji je ponovno pobjegao kad je došlo do nereda u mjestu. U zapisniku je bilo doslovno napisano da će »svatko onaj tko iole drvodielca Lovreta pogrdnim imenom »Rošpo« nazivati bude, platiti globu od 1.50 F. (slovima jednu forintu i petdeset novčičah), a razpuštena dječurlija koja spomenutog postolara izazivati bude, biti podepsana sa dvadeset i pet šibah, a koju kaznu će izvršiti mjestni smetlištar ili redar.« Liečnik je na sjednici izjavio da postolar Lovre može od očaja poluditi, a tko će onda snositi troškove za ludnicu, kod je občina do grla zadužena? Na koncu se prepustilo Dun Ivanu da on održi žestoku propovied u nedelju preko velike mise i da ukori javno narod. — A naše Dun Ivan bio je majstor u tome. Doznalo se odmah za to, pa je čak došao narod iz obližnjih sela.

»Hm! Hm! — započeo je Dun Ivan propovjed kimajuć značajno glavom — A — ha-n! Došli ste na misu, an! Hm! Poznon vos jo ka po solda lipi moji. Namistili ste gubicu ka da ce te po u roj. E-e, ma ja nisan tovor, ne ce te vi mene privari'. Imo nedostojnih izmeju vos koji slušote ove moje rici. A znote koju ste konfužjun s vašin šporkin jezikon u mistu ucinili! I foji pišu o vasin opacinama. Jednega jadnega covika zovete imenon najgrubje ribe u moru. Hm! Vi govorite da je Lovre grub ka rošpo. Istina je, ma takega ga je Bog stvori. A jesu li se niki od vos pogledoli u zercalo doma, an? Ne cu imenova cejod iz ovega svetega mista, ma piton jo onega moletu izpod volta, koji se ruga Lovretu, kaku on čunku imo? Bože mi oprosti, prava šimja. Fali mu rep. A ona straloća co prodaje patate ispo' punta. Ka grintova kokoš! A oni co je inpjegan na postu sumija, Gospodina mi, kušku farmaciste. Da pojde u velo misto, e macakon ga sigurno nebi pusti u kafetariju brez muzarjole. I vi nesritnici imote još

kuraja, ruga se Lovretu! Asti?! Da jo pocnem po imenu govorit, koji od vos kojon beštji sumijo više bi u nasen mistu bilo zviri nego judi. Jo von to govorin. I jo cu to ucini i pisa' cu biskupu da cu to ucini. A vi mislite da ka' ste se dosli ispovidi da je onda sve u redu. Vi mislite da je dusa kosuja, da su grisi maće, a izpovid da je saplun, pa da će saplun ocisti maće. Privarili ste se. Ma jo vos vise necu odrisi od grihi, pa ce te onda ima divertimenta u paklu ka ce vos vrozi verti u mazinin, ka ce von pra s fregunima od gvozja vas sporki jezik i uliva s one bonde vrilu pegulu. Onda ce te zva i vapi: O nas lipi Dun Ivane di si, zasto te nismo slusoli, zasto smo jadnega Lovreta cinili da bestimo na nasu dusu? E ma onda ce bi kasno. Vi se cudite kad von dojde gaštrig, a dica von se razbolidu od grinte, ka von dojdeju gusinice i paskakali grist zeje u vertlu, ka von kokoši capo pipita i kad cetiri miseca ne dažji. Ondar brzo u Dun Ivana da se ucini procesjum i molidu letanije. A vi mislite da se Boga i svece moze privari ka butigira za škatulu šulferini! E-e, nestritna cejodi! Voltojte se, obrotite se Bogu dokle je još na vrime! Jo von govorin da ko go' bude jos prozuknu u misto ric «rošpo« ne cu ga odrisit ' griha, pa neka ide s vrogon u pakol, a dicu cemo in jo i podestot posla u muce. Jeste li razumili nesrice jedne? Sromite se! S kojom facon cu jo do prid Bogon na sudnji don ka ce me iska' anjeli, arkonjeli, kerubini i soprafini i trumbeta zavnon: Dun Ivane di su ti ovce? — Co cu ja bidon odgovori'? Odgovori cu jin da su mi doli jorce, prosce, šimje i kuške i da te beštje vracan. Kake ovce! A sa' hote doma na obid i budite dobri i cinite kuco. Da ni jedon od vos ne spomene ime »rošpo«. Bog vas delibera tega! Jo son moju reka, a ako ko bude... Hm! Razumili smo se!« — I time je propovjed bila završena.

Dun Ivan je bio zaista dobar psiholog. Propovjed je upalila i to ne toliko ona prietnja pred paklom, mažininima, pegulom i fregunima od gvozja, koliko prietnja da će on izniet tko u mjestu kojoj životinji sliči. U malim primorskim mjestima ljudi imadu najveći strah pred smiešnim nadimcima. I zbilja Lovre je od toga dana bio na miru i oporavio živce. Čak mu je uspjelo i da se oženi. Jedino kad i kad, ali

i to rijetko kad bi bila koja kišovita večer i petrolejsku svjetiljku, stari feral, bi vjetar u ulici ugasio, čulo bi se iz daleka kako koji mulac zatuli: Rošpo-o-o!

A kakova je to na koncu riba čiji je naziv kao nadimak stolaru Lovretu izazvalo toliko uzrujavanje u tom bodulskom mjestu. Zaista nema simpatičnu fizionomiju po našem estetskom shvaćanju i baš zaslužuje ime vraga i hudobe. Čitatelj ovih redaka podpuno će shvatiti bies stolara maranguna Lovreta i složiti se s Dun Ivanom i občinskim vijećem koje je uzelo tog jadnika u zaštitu.

Morskog vraga zovu još na našem Primorju Hudobina, Grdobina, Morska žaba, Žabetina. Talijani ga zovu Pesce rospo, Diavolo di mare. Rana di mare, Rana pescatrice, Budegassa. Nijemci Seeteufel i Angler, a Francuzi Baudroie. Latinsko mu je ime Lophius piscatorius. Ogromna sploštena glava zaprema do tri četvrtine tijela, a ztiču se ogromna usta koja jasno dokazuju da ovoj morskoj grdobini apetit služi prilično, a i široki poput vreće želudac. Kratko crievo takodjer je dokaz za to. Oštri zubi smjestili su se na ustnom rubu u dva reda, a donja čeljust jače je razvijena od gornje. Izmedju očiju je udubina. Koža je gladka, bez ljusaka, te je s gornje strane kao prljave maslinasto-smede boje, a izpod bjelkasta. Karakteristika je ove ribe da su joj produžene kosti prsnih peraja, pa one tvore kao noge, a kojima se podupire kad se kreće po morskom dnu na kojem i živi. Nama je doista odvratno nekako gledati ovu ribu, ali to je s našeg stanovišta. Kad malko bolje promatramo njen život uvidimo da ono što se nama pričinja ružnim i čudnovatim imade ipak svoju svrhu, jer Priroda kod nijednog stvorenja ništa suvišno ne stvara. Sve je namienjeno nekom cilju. Pa tako je i udešeno i tielo morskoj grdobini. Život većinom provodi zakopana u mulju negdje izmedju morskog bilja i tu vreba. Da bolje može primamiti žrtvu na hrbtu imade neke pomične bodlje, a osobito dvie prednje služe za to. Na vrhu prve bodlje koja se smjestila tik do usta leprša kao neka mala razciepana krpica. To je mamac. Osim toga grdobina imade oko ustiju i oko prednjeg diela glave neke privjeske koje sliče poderanoj krpi. Stoji grdobina tako nepomično, a lukave oči koje su tako smještene da bolje vidi odozdo prama gore, pozorno

motre. Perjanica leprša i sliči nekoj biljci, a one krpice oko glave algama. Ribe se približe. Moguće hoće zagristi u tu perajicu da glad utaže. Kad najednom užasa i strahote! Strašna neman skoči, mulj se zamuti i u tili čas nesretne ribe su u nezasitnom želudcu razbojnika. Pohlepna ogromna usta zatvore se kao grobnica. Zanimljivo je spomenuti i to da grdobina može i mienjati boju kože samo da se još bolje maskira, da se prilogodi boji okoliša i da tako bude čim manje upadna. U koži se naime nalaze hromatofori t. j. stanice s pigmentom, bojama. Živci reguliraju pokretanje stanične plazme s pigmentom, pa tako ta riba može po svojoj volji mienjati boju kako joj to najbolje odgovara i to od maslinasto-smedje do žuto-smedje. — Toliko je ta riba proždrljiva da kad je i sama u mreži ulovljena napada drugu ribu u mreži i proždire ju. Proždrljivost nadvlada i smrtni strah. Ribari sjevernih europskih mora vjeruju da grdobina proždire male morske pse, pa kad ju ulove puštaju je natrag u more. Jedino ako opaze da se prežderala ribe iz mreže, raspore joj želudac da izvade te ribe koje je progutala.. Drugi pak vjeruju da kad ju ulove da će im se desiti težka nesreća, pak pod uticajem tog sujevjerja bace natrag grdobinu u more. Naši ribari su praktičniji i ne boluju od takovih ideja, već radije hudobinu bace u lonac i prave ukusan brudet. Neki ihtiolozi pronadjoše u nekim rupicama na tielu grdobine hladetinaste organe s živcima, pa smatraju to nekim pseudo-električnim organom. Valjda su to zakržljali električni organi koji služe za usmrćivanje pliena i tjeranje neprijatelja. Čini se da se ona prije spomenuta krpica svietli u mraku, pa da i na taj način, naime pomoću svietla mami grdobina ribe, a koje misle da se radi o kojem svjetlucavom račiću ili kojem drugom morskom biću. Po sadržaju želudca ustanovilo se da grdobina nije baš izbirljiva što se hrane tiče. Idu joj u tek sve ribe. Ne bira žrtvu ni po veličini, ni po kakvoći. Glavno da je želudac pun. No ipak kao da su joj listovi poslastica.

U Jadranu grdobina nije baš riedka riba i često se može viditi u ribarnicama na prodaju. Živi u svim europskim morima, a najčešća je u Sredozemnom Moru i Atlantskom Oceanu. Grdobina imade i uz obale Englezke. Love ju i kod Rta Dobre Nade, a i uz obale Amerike. Ova riba i ako imade

veliku glavu škržni su joj otvori maleni, pa bi stanovito vrieme mogla, da proživi i na zraku, a u škrgama, što je zanimljivo, živu mlade morske zmije kao Ophichthys i Apterichthys da se prehrane od diela pliena grdobine. No sigurno je da grdobina te morske zmije ne bi trpjela u svojim škrgama da joj one uslugu ne vraćaju protuuslugom, jer takovog altruizma u Prirodi nema. Moguće da joj čiste škrge, dišne organe.

Još nešto zanimljivoga iz života ove ribe. Mlada grdobina ni iz daleka ne sliči svojim roditeljima, pa čak ne živi istim životom. Dok odrasle grdobine provode svoj razbojnički život u dubini i do trideset metara i zakopane u mulju, dotle sasma mlade slobodno plivaju površinom mora i vesele se svjetlosti, suncu, valovima koji ih nose. Čak i nemaju takove ogromne ralje. Ne slute kakva će im se poslije usta razviti i kakav će apetit steći. Mlade grdobine imaju udešene škrge za filtriranje hrane, sićušnih planktonata, isto kao i srdjele. Tako se one prehranjuju u prvim danima života. Vidimo odmah da joj je tielo udešeno da može bolje lebditi. One duge vrpce, razšireno tielo, razkriljene peraje sve su to posebni organi za povećanje površine tiela koje bez da se napreže plivanjem može stojati u vodi i biti nošeno strujom. Neki su pak biolozi mišljenja su da su ti traci i široke peraje više filogenetična reminiscencija nego posebno udešeni organi za lebdenje, pošto da je pelagijski život mlade grdobine veoma kratak. No većina ihtiologa zastupa prvo mišljenje. Za vrieme razvitka mlada grdobina dobiva na glavi neke izrasline slične biljkama, algama. To po svoj prilici služi da kad se počne približivati dnu i živiti izmedju trava, da joj takova odora služi za maskiranje, kao obrana od neprijatelja sve dok ne naraste i ne dobije velika usta i oštre zube. Dakle slučaj mimikrije.

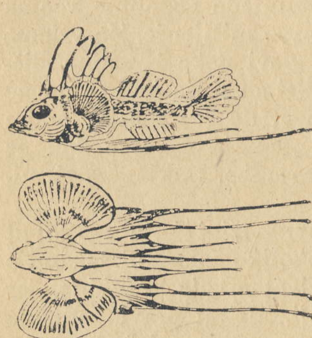
Grdobine odlažu jaja u velikoj množini koja se poput velike vrpce protežu u duljini od nekoliko metara. Razumije se da iz svih tih jaja ne ugledaju život mlade grdobine, jer ih tamane mnogi i mnogi neprijatelji. Mriest pravi kadkada sluzavu naslagu koja pliva i pokriva površinu od šest do deset četvornih metara, a to se zimi opaža kad se riba u Jadranu mriesti.

Postoje dvije odlike grdobine, a čini se da u nekim našim primorskim krajevima ribari te odlike i poznaju, pa radi toga razlikuju grdobinu od kala, fanga i grdobinu od purića.

Velika grdobina, grdobina od purića (Lophius piscatorius, Pesce rospo) veća je odlika i naraste od 60 centimetara do preko jednog metra ,a kažu da imade i još većih primjeraka.

Mala grdobina ,grdobina od kala (Lophius budegassa, Rospo di fango), naraste samo 70 centimetara i imade manje široku glavu od prve, a kraća joj je i bodlja, gdje se nalazi ona perjanica, krpica za vabljenje žrtava koja je i nešto tanja kod ove. Razlikuje se i bojom, jer joj je koža na gornjoj strani smedje-crvenkasta, posuta malim mrljama, obično bjelkastim. Ova odlika je rjedja od prve.

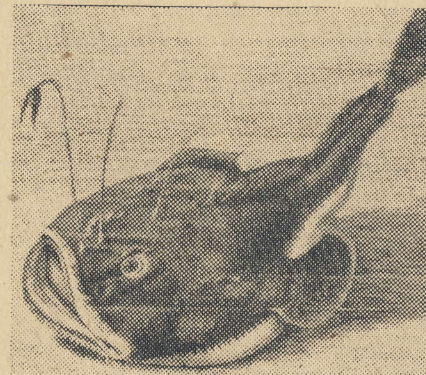
Što se pak tiče mesa grdobine, to su pak druge priče. Ako je ova riba ružna po izgledu, vjerujte mi, u tanjuru je veoma simpatična. Juha od njenog mesa prava je poslastica. Izvrstna je pržena na maslinovom ulju, a na brudet da i ne govorimo. Brudet onako s rajčicama, pak ulje. Slina dolazi čovjeku na usta.

Mlade grdobine

Razvitak grdobine

Odrasla grdobina

Električne ribe

— Ma ovo je, judi moji, za krepat!

— Čovik ne može ni po' spat. Zaduši bi se u posteji.

— Ma da hoće zadažji i učinit malo bave.

— E, ovake vrućine kako što je večeras......

Ovako su se jadali na sparinu šjora Ura, likar Frane, kančelista Tode i proto Pjero. Sidili su na jednom pižulu blizu mora i čekali kad će se vratit barba Mate, muž Ure, koji je poša' izvadit vrše. Tamo malo podaje u armižanon barki sidi je sam postolar Zane-makako. Nisu njega prozvali makako po šimji, nego za to što je bi malo gluh, pa kad ne bi ču' pita' bi: ma kako? I od tega »ma kako« diventalo makako, šimja. A sve je to jope skrivala ona vražja mularija. Zane je te večeri nikako bi jidan i govori san sobon. I njemu je ova vrućina udrila u glavu.

Bila je sparna srpanjska noć. Na moru ona mrtva bonaca. Zrak kao da se ukočio. Strašna omarina koja djeluje na živce. Tamo povrh onog brda zbili se oblaci, te kad i kad sjevne. More se neobično iskri, a alge intenzivno mirišu. Najednom se iz daline iza one punte, rta začuje muklo udaranje, škripanje i zapljuskivanje vesala. Vraća se barba Mate.

— Dobru ve-ečer Ma-ate! — pozdravi ga Zane. — Jeli bilo sriće?

Ma je ništo, fala Bogu! Bi' će i sutra za marendu. A-a, nevoja je ovako meni staremu čoviku vadit po noći vrše, moj Zane. Po danu se ne ufan radi one proklete mularije. Kad me adoćaju evo hi na puntin i gledaju di ću bacit vrše, pa onda ti hi salpaju i ukradu ribu. Kaštig božji, o! U staro rime ni bilo ovakega poštribula u mistu. Mi dica smo znali rišpetat starije. E-e, kriva je sve ona komuna. Oni nesritni Andre pulicjot na misto da stavi u šest dicu, on ti lipo

gre u betulu Lize-petegule na briškulu i kvartin vina, a baketa mu u kantunu. Boje bi bilo da su ga stavili za škovacina.

— Nemoj mi, za Is... moj Mate, govori o mulariji. Jope su mi danas ofabrikali. Ona nesrića, diškul, ištrija, sin Jozeta-manjafogo pitura mi je mašku u zeleno i pusti mi kokoši iz kapunere. Ni to mu ni bilo dosta nego mi jeson napisa na kuću na nikoliko mista »Ovdi stoji Zane makako«. Tovar, farabut. J....... ako ga ja čapan. Neće ga, svetega mi, izliči ni najboji čeroti. Izrigat će on, merlo moj, i onu pašticadu što je proždri prin dva godišća. Ja mu to govorin. Ako onega maškalcuna nisu ni otac, ni mat, ni ona meštrovica Vica, naučili krejancu, ja ću ga oš..... naučit. On da će meni piturava' maški rep, an?! Pinelat ću ja njenu čunku s onon pomadon, pa će mu onda zavonja'. Čeka, čeka, samo neka mi dojde izpod škote! Pasa će ga voja sakr..........

— Ma što se jidiš, što bestimaš, moj Zane — javi se proto Pjero — Kad ga agvantaš pribij mu rebra argolon. Jesi vidi kako je zgranča onomadne Joze sina Mandine-špucete. Napisa mu je kanaja na butigi »Joze muzarjola«. A moj ti Joze dočeka onega žbaracina iza kantuna. E, da si ti to vidi! Žgrafa ga je po čunki svega. Prilipi mu je on lipu muzarjolu za dva miseca. E, ma ni ga bilo više ni blizu. A jesi vidi kakvoga rišpeta imaju mularija od Jakova - straloća? Mularija ne skaču na pjaceti izprid njegove butige. Sve trotule, pisturele, obruče i zbaravnice baci jin soto fiško. Tako vaja, moj Zane. A ti se jidiš. Udri gos... po njima, pa neće vikat za tobom da si makako, lipit ti vraguliće na jaketi i piturava mašku. Ako se ovako pustiš i grizeš u sebi, pravi si onda makako.

— Imate pravo! Vidi' će te sutra što ću učini', -a!

— Što ti se čini Mate, hoće li bi škontradure-prekine razgovor o mulariji proto Pjero.

Barba Mate podigne vesla, postavi držke unakrst, prihvati ih lievom rukom, a desnim rukavom košulje obriše znoj sa čela. Pljune zatim u more, pogleda u nebo, pak opet u more, pomiriši zrak pomičuć glavu lievo i desno, pa uvjerljivo rekne:

— Smrdi mi nikako po šiloku. Omarina je, nebo ofuškano, arja vonja po valigi,, a more se svitli. Škontradure neće bi siguro. Udri će malo na šiloko. — Onda opet prihvati vesla, a Zane, Pjero i Tode pomognu mu izniet vrše i ribu i usidrit, armižat pasaru.

— Ma zaboravi san van pripovidit što mi se večeras dogodilo — reče Mate kad je izaša iz barke — Kad san uvuka ruku u vršu za izvadit ribu streslo me ništo i ruka mi utrnula.

— Ajme meni, da ni bila draganja! — preplaši se šjora Ura.

— Ma ni. Bila je to trnjača. Evo je ovdi. Mala je i dobra za izfrigat.

— Ma čuješ Frane! Ti ka' likar siguro znaš koji je to vrag u ton ribi da ti ruka utrne od onega skosa ka' je čapaš rukon. Jeli to eletričitad kako niki govoridu, oli....

— Je, je to ti je električna struja — odgovori liečnik Todetu.

— Pripovidajte nam šjor doture o temu i onako nan se ne gre doma po ovon vrućini.

Ove ribe su vam veoma zanimljivi stvorovi. Primjer je to kako se Priroda brine za svako živo biće. Ta trnjača ili drhtulja ,koja je stresla večeras našeg barba Mateta, a koja živi u čitavom Sredozemnom moru, posjeduje električnu struju ne samo da napada, umrtvljuje slabija stvorenja s kojima se hrani, već i da se brani od neprijatelja. Drhtulje spadaju medju hrskavače, jer im je kostur hrskav, a u rod raža, praveć posebnu obitelj drhtulja. Po svom obliku naliče ražama, samo što je drhtulji trup sličan gladkoj, okrugloj ploči, a rep nije tako dug kao kod ostalih raža, te sa svake strane imade uzdužne nabore, a gubica ne proviruje iz glave. Da nema repa drhtulja bi gledana odozgo zaista sličila okrugloj ploči. Radi munjevnog, električnog organa koji posjeduje ova riba čovjek, kad se nehotice dotakne drhtulje, osjeti isti učinak kao da se dotakao električne žice, naime osjeti drhtanje, nešto ga strese, a ruka mu utrne. Zbog toga je i dobila ime drhtulja. No osim ovog imena, koji je postao znanstveni naziv kod nas, na Primorju naš narod naziva drhtulju još ovim imenima: Trn, trnjača, trnavica, trnulja, trnovka, tresa-

vica. U Sredozemnom moru razlikuju tri vrsti drhtulja, a to su: Šarena drhtulja, Torpedo marmorata, Tremolo del Galvani, Torpille, Marmorierte Zitterroche, zatim Okata ili očinjasta drhtulje, Torpedo ocellata, narce, Tremolo a macchie, Torpedine ochiatella, Gefleckte Zitterroche, te Drhtulja jednomanasta, jednobojna, Torpedo Nobiliana, hebetans, Tremolo grande, Nobilis Zitterroche. Razni pisci navode i različite veličine za pojedine vrste ovih triju drhtulja, pa se po tim navodima težko može kazati, koliko u duljinu najviše naraste pojedina vrst spomenutih drhtulja. Svakako drhtulje narastu od 60 cm do preko jednog metra, ali u Jadranu obični primjerci su do pola metra.

Šarena drhtulja ili *mramorna drhtulja* dobila je ime po boji kože na gornjoj strani. Ova vrst varira bojom, pa je po ledjima ili crvenkasta ili sivkasta ili smedja, a često posuta bielim i smedjim mrljama ili pak upravo mramornim šarama. Izpod je bjelkasto-crvenkasta. Jajolika je subovalnog oblika i više izbočenog, konveksnog od okate drhtulje. Rep joj je kratak. Naraste do 70 cm, a neki pisci navode da može narasti i skoro do metar i pol, no takovi primjerci su zaista veoma riedki. Karakteristika je šarene drhtulje, da za razliku od ostalih dviju spomenutih vrsta imade resate štrcaljke, pa ju je lako po tome razpoznati.

Okata drhtulja naraste obično do 60 cm, a neki vele i do 90 cm, pa je manja od šarene drhtulje. Oblik je tiela skoro okrugao, a rep je nešto dulji nego kod prve. Na ledjima je žućkaste ili pak svietlo smedje ili crvenkasto smedje boje, a imade nekoliko velikih okruglih modrih mrlja koje su u sredini tamnije. Takovih mrlja imade 5—7, riedko samo jednu, a imade slučajeva da su ulovili ovu vrst drhtulje bez ijedne mrlje. Kod stražnjeg diela trupa imade često neke biele pjegice. Izpod je bjelkasto-sive boje. Baš po ovim pjegama je dobila ova vrst drhtulja i svoje ime, pa je i nju lako po ovoj njenoj karakteristici raspoznati. Osim toga nema resaste štrcaljke kao Šarena drhtulja.

Drhtulja jednomanasta je rjedja od dviju vrsta prije spomenutih. Naraste 60—90 cm, a imade i primjeraka i do skoro jedan metar. Oblik tiela joj je okrugljast, a sprieda kao uduben sa obje strane glave u visini očiju. S gornje je

strane jednolično smedje ili crnkasto-crvenkaste boje, a kadkada posuta bielim mrljicama. Izpod je bjelkasto-ružičasta. Ni ova nema resaste štrcaljke.

Drhtulje živu obično na muljevitom dnu izmedju agla i tu mirno čekaju na žrtvu. Liene su, ali i to je razumljivo. Njima ne treba juriti za plienom, već kad je žrtva u blizini električna baterija proradi i zalogaj je tako rekuć u ustima. Drhtulje se pare i kote žive mlade i to 8—14 komada. Mladi u početku sliče morskim psima. Neki pričaju, ali to nije ustanovljeno, da kad prieti opasnost da mladi nadju sklonište u roditeljskim ustima.

Koža je drhtuljama gladka i nema ljusaka. Kod obala Amerike živi Narcine brasiliensis, ali je imade čini se najviše u Indijskom oceanu. Ova vrst veća je od navedenih sredozemnih vrsti i posjeduje i jaču električnu struju.

Najzanimljivije je kod drhtulja, naravno, njihov električni uredjaj, organ, ta njihova električna centrala. Drhtulja imade dva električna organa koja su se smjestila sa strane škrga, jedan na jednoj, a drugi na drugoj strani, te imadu oblik jedne široke mase. Ti električni organi nisu ništa drugo nego neka posebna pretvorba, modifikacija mišičnog tkiva. I kod sisavaca, kod svakog rada mišića, nastaje munjina, električna struja, ali ona nije jaka, te ne služi nekoj posebnoj svrsi. No kod ovih riba kojima je za održanje njihovog života postala potrebna jaka električna struja, to se onda kod njih stanoviti dio mišičja upravo pretvorio u električne uredjaje. Ti električni aparati su neka hladetinasta masa.

Gledajući odozgo vidimo neke šesterokute kao da je saće od pčela. To su stupići koji stoje okomito jedan do drugog, a imade ih veoma mnogo. Odgovaraju Voltinim stupovima. Svaki pak stupić sastoji se od množtva pločica. Savršene su to električne baterije, ta hladetinasta masa, koja u svom uredjaju imade i ono što bi odgovaralo bakru i tutiji Voltinih stupova. Čitavi taj električni uredjaj spojen je s živčanim sustavom ,pa riba po svojoj volji pušta električnu struju u jačini kako hoće, prema tome koliko joj treba, bilo da omami plien, bilo da odbije napadača. Elektromotorna snaga kod drhtulje izmjerena je kod jednog udarca počam od 30 pa do 60 i više volti, a u frekvenciji izpražnjavanja u sekundi do

150. Jačina naravno odgovara i prema vrsti drhtulje i prema njenoj veličini. Električni udarac ove ribe magnetizira ocjelne igle, izaziva iskru s aparata, a prouzrokuje i kemijsko raztvaranje. Čovjek osjeća jači udarac ako primi ribu s obe dvie ruke i to tako, da se jednom dotakne njenog hrbta, a drugom izpod. Gornja je strana pozitivna, a donja je negativno električna. Poslije nego je riba dala stanoviti broj udaraca električna se struja izcrpi, kao i jakost tijela, pa treba da stanovito vrieme miruje i da se odmori i nahrani, da prikupi dakle energije, dok se baterije ponovno ne napune. Napravili su pokus pa su odrezali živce koji spajaju električne aparate s mozgom. Onda baterije nisu funkcionirale. Dakle po tome se vidi da drhtulja vlastitom voljom izdvaja električnu struju, kao što jê i proizvodi i sakuplja. Opazilo se i to da kad ju se draži da joj tielo kao odeblja. Udarac dakle sliedi na impuls živčanog sustava s kojim su u vezi sve one mnogobrojne pločice od kojih su sastavljeni i brojni stupići koje smo prije spomenuli. Središte, centrum inervacije sačinjava posebno neko krilo t. zv. lobus electricus.

I ako u staro doba nije bila poznata električna struja, ipak su grčki liečnici, poznavajući čudnovato djelovanje ove ribe kad ju dotaknemo, došli na namisao da ju upotrebe u liečničke svrhe. To bi odgovaralo današnjoj elektro-terapiji. Kako vidite ova riba kao da posjeduje leydensku bocu.

— Svega li ima u svitu. Bože moj! — uzdahne Tode. — Čovik je puno tega odkri'.

— A koliko toga još odkrio nije! Mnogo i mnogo tajna je još pred nama, te mi još stojimo pred sfingom Života. Istina, neumorni ljudski duh znanja i spoznaje željan, skinuo je dosta koprena s raznih tajna i razsvietlio mnoge probleme, došao do velikih i koristnih odkrića. Koliko li je samo zabluda nestalo uslied raznih odkrića! Danas se mi upravo čudimo koliko je toga minulim vjekovima bilo nepoznato i kakove su samo krive predočbe imali ljudi, kakove krive zaključke stvarali i krive poglede na život imali. A koliko je još nama toga ostalo nepoznatog, zagonetnog, nedokučivog što će moguće našim potomcima do dviesto ili tristo godina biti jasno kao na dlanu. Odkrića raznih tajna Prirode posljednjih desetljeća imala su za posljedicu da je čovjek, kao skinuvši

koprenu s očiju, počeo gledati na Prirodu, te život, njegove probleme sasma drugim očima nego naši pradjedovi. I kako dolazi do novih odkrića on stvara drugačije, realnije zaključke. Veliki napredak znanosti nije značio, da su ljudi uztrajali u onoj ideji da je čovjek najsavršenije biće, već obratno. Odkrivajući tajne života čovjek današnjice došao je do spoznaje da nije on svemoćni gospodar na Zemli, pa da on jedini imade pravo na život, te da je sve stvoreno da služi izključivo njemu za njegove potrebe i prohtjeve. Čovjek upoznavši život drugih, pa i onih nižih bića spoznaje, uvidja danas, da je i on kao i ta druga bića jednako čedo Prirode i podvrgnut istim njenim zakonima. Uvidio je da je on samo jedan vijak, kotačić u ogromnom stroju života koji se pokreće i teče dalje kroz tisućljeta na ovom sićušnom zrncu Zemlji u ogromnom Svemiru. Koliko li je pustih tisuća godina proteklo prije pojave čovjeka, kad je život cvao na ovom planetu. Koliko li je drugačijih životinja i biljaka živilo, a o čovjeku još ni traga ni glasa. Nastupile su onda stanovite promjene i nestalo je uvjeta za život raznim bićima koje mi danas kao okamine nalazimo. Te biljke, te životinje su uginule, a razvila se druga bića, pa eto tako i čovjek se pojavio medju ostalim drugim stvorovima na Zemlji. A kad moguće opet do tisuća i tisuća godina bude promjena i nestanu uvjeti za obstanak čovjeka i ostalih bića koja danas postoje, uginut će i oni. Nastupit će drugi oblici života prilagodjeni novim prilikama. Život će teći dalje dok god postoje uvjeti za život na ovom malom nebeskom tielu. E-e, do mnogih saznanja čovjek dolazi. Mi smo mislili da je samo naš život složen, zanimljiv, pun emocija, osjećaja. A kad tamo. evo, proučavajuć život raznih nižih stvorenja, riba, raznih morskih životinja, pak kukaca, vidimo da je i njihov život i te kako kompliciran, zanimljiv, pa i ta bića kao i mi osjećaju, bore se za obstanak svoj i svog roda. I u životu nižih bića isto tako kao i u životu čovjeka odrazuje se ona tajanstvena snažna sila koja taj život pokreće i hoće da svakom stvorenju bude mjesta pod ovim Suncem. Pred zakonima Prirode sva stvorenja su jednaka. Sva bića, pa i čovjek skupa s njima počam od biljke samo tvore karike u ogromnom lancu života, sačinja-

vajući dio velike zajednice života, biocenoze. Jedna od karika u tom lancu je i čovjek. Tako vam je to — završi liečnik i zapali cigaretu.

— Bože moj, čoviku se vrti pamet ka'o svemu temu počne mislit i dohodi ondar do .....

— Pa boje je o temu i ne mislit puno.

— I ja govorin!

— A rečite nam sad, šjor doture, zašto se ova riba zove latinski torpedo isto ka oni silur, torpedo s kojim se potapjaju brodi.

— I to ću vam izpripovidit. Riečt torpedo latinskog je podrietla. Latinski se veli za protrnuće, ukočenost, obamrlost, omamljenost, za protrnuti, ukočiti se: torpor, torpeo, torpesco. Kad se ove ribe dotaknemo, osjetimo protrnuće, ukočenost ruke, a eto po riječi torpor, kao i po glagolu torpesco Španjolci prozvaše ovu ribu »torpedo«. Sad čujte! Oko godine 1300. palo je na pamet nekom Arapinu Husanu da napravi, konstruira spravu koja izbačena prema neprijateljskom brodu, potopi ga. Ova sprava je imala sličan oblik ribi trnjači, a i po učinku, da je neprijaetlj naime od velikog straha od eksplozije protrnuo, nazvala se ova sprava torpedo. Poslije Husana konstruirao je sličnu pravu oko 1420. Talijan Giovanni Fontana. Prvi torpedo Arapina Husana bio je napunjen eksplozivom, a gonilo ga posebno pogonsko sredstvo koje se nalazilo u jednoj cievi u sredini naprave. No ovo oružje, čini se, da nije imalo željenog uspjeha. Istom oko godine 1800. bile su napravljene plivajuće mine, koje su takodjer nazvali torpedima. To se ime dakle sačuvalo za to pomorsko oružje. Prvi pak koji je dao ideju za sadašnji oblik torpeda bio je austrijski pomorski častnik Ivan Lupis. Po njegovom nacrtu tvornica na Rieci napravila je to oružje koje nije imalo okrugli oblik, već dugoljasti, sličan običnoj ribi, a ne trnjači. Prve te »željezne ribe«, bile su po nacrtu spomenutog častnika izradjene 1872., a sliedeće godine izkušano je to orudje u njemačkoj mornarici. Pokusi su se izvodili pod nadzorom tadanjeg častnika, a poslije velikog admirala u prvom svjetskom ratu Alfreda Tirpitza. Sada Niemci torpedo nazivlju i »jeguljom«. Eto, sad znate moj barba Lovre, zašto se oružje torpedo zove po ribi trnjači.

— A ima li još riba koje imaju ovakovu električitad u sebi?

— Naravno da postoji još riba, ali njih nema u Europi, pa vas sigurno i ne zanima potanje o njima znati. Samo ću vam ih spomenuti. — U afričkim riekama, a takodjer i u Nilu i njegovim pritocima živi Električni som, Malapterurus electricus. Njegov električni aparat nije smješten samo u stanovitom dielu tiela, već mu poput plašta obkoljuje čitavo tielo. Stari Egipćani su poznavali ovog soma, pa pošto je pronadjen naslikan u grobnicama, to neki misle da su i Egipćani ovu električnu struju upotrebljavali u liečničke svrhe. Neka afrička urodjenička plemena tjeraju pomoću struje ovih riba zle duhove iz ljudskog tiela. Valjda lieče uzetost. Najjaču pak električnu struju posjeduje Munjevita jegulja, Gymnotus electricus, koja doduše nije u srodstvu s jeguljama, ali je jeguljom nazivlju, jer oblikom sliči jegulji. Električni udarac te ribe, koja živi u toplijim vodama Južne Amerike, u Guayani, sjevernoj Braziliji, Venezueli i Kolumbiji, toliko je jak da može omamiti i konja da se taj sruši. Imade još nekih riba koje razvijaju električnu struju, ali ta je tako slaba da je čovjek niti ne osjeti, već se može ustanoviti samo pomoću galvanometra. Radi toga ih i prozvaše pseudo-električnim ribama. Pa eto takove pseudo-električne uredjaje posjeduje i riba Grdobina, Lophius piscatorius, Pesce rospo koji živi u Jadranu. Prave su dakle električne ribe drhtulja, električni som i električna jegulja. U moru živi od njih, kako smo vidjeli samo drhtulja, a ove druge u riekama. — A sad je dosta s ovin pripovistima.

— E, a i kasno je — reče Zane - makako — Bi' će blizu po noća. Gren doma! Zbogon van svima, Vama šjor doture, lipa fala što ste nan raztumačili, a vi šjora Ura učinite mi jubav, pa rečite sutra Dun Kuzmi kad van pasa izprid kuće da ne zaboravi u petak u jutro rić misu za pokojnu mi tetu Justinu.

— Hoću moj Zane!

— A pozdravite puno šjoru Perinu i poručite jon da nisan zaboravi na oni faculet minduli. Posla ću jon po malenu

— Ne boj se, hoću!

— A, ako sutra intra do' u vas Marin šartur rečite mu da me ne poteže više za nos i neka mi šašije onu jaketu, a retaje neka pošaje, jerbo mi žena triba za učinit tapet od vriće. Učinite mi tu jubav, šjora Ure!

— Ma hoću, hoću, Zane moj! Samo ti gleda', lipo agvantat sina Manjafogota.

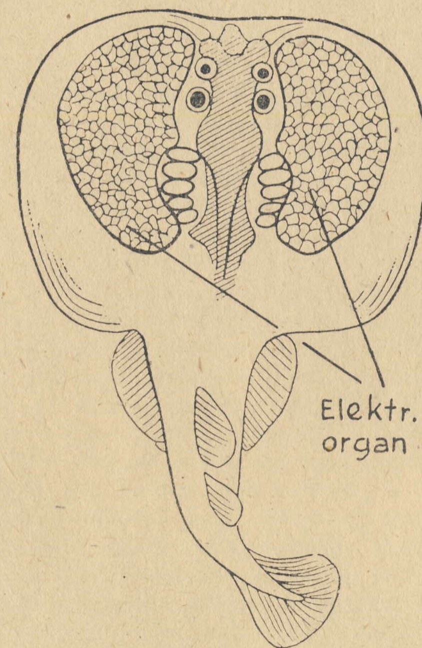
— Ork..... Ne bojte se!...... Grata će se on sutra, blažene mi Gosp....

— I zbogon van!

— Bog, Zane! Gremo i mi spat.

Šarena drhtulja

Ribe koje lete

Dosadno, kišovito jesensko poslije podne. Kiša pada, pada i ne prestaje. Voda curi s krovova i monotonim šumom slieva se kroz probušene »gurle« u puste male, tiesne uličice starinskog primorskog gradića. Galebovi lete nizko nad lukom i čuje se njihovo prodirno kaukanje. Usidrene trabakule, bracere, kajići, guci, pasare, lagano se ljuljaju. Nizki sivi oblaci kao velike poderane krpetine lieno se vuku prekrivajuć do polovice susjedno brdo. More je mutno, nečisto. U luci pliva svakojako smeće. Plivaju kore od dinje, daske, granje, stara pluta od mreža, gnjile jabuke bačene s koje trabakule, pak stare mastne krpe s parobroda od kojih se šire uljeni kolobari u svim duginim bojama. Eno tamo i crknute mačke kod onih ostataka mezarole. Izmedju one nečisti koje je more nanielo u luku vrzu se razne ribe, a najviše salpe i spari. Kad i kad zaglava jato ciplića na površini. A kiša pada, pada i ne prestaje. Mrtvilo, depresija, potištenost, tuga. Pravo ono gnjilo šiloko, dosadna jugovina. Obćinski načelnik i lučki poglavar sjede u maloj kavani i prelistavaju stare novine i zamazane poderane ilustracije. Pred njima prazne šalice kave po kojima gmižu muhe. Vlastnik kavane sjedi do njih, naslonio glavu na drugu stolicu i hrče. Krpa kojom briše stolove pala mu na pod, a na njoj legla mačka. Tamo izpod lože sjedi par nosača, dva torbara iz Zagore, financ koji je u službi, obćinski redar, pilot od porta, Hercegovci koji prodavaju jaja, piliće i sir iz mieha, mularija, te nekoliko ribara. Dva dječaka igraju se mlina, trije koja je uklesana na pragu u loži podno nekog starog grba. Jedino se njih čuje kako se prepiru, a svi ostali šute i bulje u kišu, ladje, galebove. Tamo u butigi barba Šimeta sjedi na sanducima. kašetama od petroleja debela mu žena šjora Mandina, a njoj sučelice na vreći punoj boba stari crkovnjak, noncul Roko

i vode zanimljiv razgovor o tome da li je bolje sredstvo za či-šćenje »šena-mana oli uje od ričine«. A kiša pada, pada i ne prestaje. Onu monotoniju i tugu jugovine povećava neki pro-sjak koji je od nekud došao u mjesto i eto čući sad u grad-skim vratima i svira organet. Jednim jedinim prstom koji ima na ruci neumorno vrti ručku, a s izlizane ploče tužno odje-kuju pustim ulicama miješajući se romonom kiše rezki me-talni zvuci raztrojenog organeta. Melodija se s pokvarene, iz-grebene ploče svaki čas prekida i čuje se f-f-f-f-f-f-. Razabire se »La Paloma« i onda odmah se nadovezuje ona starinska ljubavna pjesma: »I dugi dani i noći -f-f-f-f-f-f- bez sanka f-f I bolno srce -f-f-f-f- zbog tužnog raztanka f-f-f. Bjela, bjela, ti si tako, tako htjela -ff-ff-ff- da si mi mladom f-f-f- život odnijela.« Na zvukove organeta počeo reagirati pas koga je jutros zatvorio u obćinskom dvorištu gradski smetlištar, sko-vacin Jure i smjestio ga tu dok se ne vrati vlastnik, neki tr-govac stokom koji je odputovao da nabavi jarce. I čitavo mjesto mora trpiti to zavijanje psa, jer je vlastnik obećao smetlištaru dobru napojnicu manču i litru vina ako mu pripazi na pseto, kuška Morota. Očajno! Zamislite »div-nog« terceta: monotono pljuštanje kiše, tužne melodije izli-zanih ploča razklimanog organeta i zavijanje psa: Š-š-š-š — Vau-u-u-u! — I dugi dani i noći bez sanka i bolno srce f-f-f-f — Vau-u-u-u hrf-f! — zbog tužnog rastanka — Š-š-š-š — Bje-la, bjela ti si tako, tako htjela — Vau-u-u-u iau-u-u-u! — da si mi — -f-f-f-f- mladom život odnijela — Vau-u-u-u-u, hrf — khrf — vau-u-u-u! — Š-š-š-š-š. — Vau-u-u! A onda opet »La Paloma«. Pa da čovjek ne poludi! Eto i kanonik Dun Mate koji imade jake živce ne može podnositi ovaj koncerat. De-set puta namjanje počeo moliti i nikako da izmoli breviar. Kao da su mravi počeli laziti po njemu. Križao se, htio se sabrati, ali ne ide, pa ne ide. Osjetio na čelu kaplje znoja, a iz vana dopire: Vau-u-u-u! — Bjela, bjela, ti si tako, tako htjela — Vau-u-u-u! — Dun Mate se razbiesnio, zatvorio mo-litvenik, svukao papuču, cavatu i svom silom lupio mačku ko-ja je tu na stolici do nega prela. Mjac-u-ou-u! — zatuli mačak i kao striela pobjegne iz sobe. Nevini mačak stradao. »Dosta mi je svega, ork...!« —rekne Dun Ivan, prekriži se i zavapi: »Ma oprosti mi Bože! Danas nisan u stanju izmoli' brevjar.

Oprosti, ma... eto, ne mogu, pa Bog!« Izvadi burmuticu i dvije dobre »preze« izgube se u nosu. Oči mu se razkolačile, usta nakrivila, nos sfrknuo i gromki: A-a-či-h! - zaori čitavom kućom. Mačak koji se bio vratio u sobu pobjegne. Sad je Dun Mate bio nešto bolje volje, otare nos velikom plavom maramicom i ode u kuhinju »da vidi što će mu sestra Lucje-ta paričat za večeru«. — No najgore je djelovao ovaj konce-rat na krojača Špirota. Od uzrujanosti postao je tako raztre-šen da je krivo skrojio hlače sudskom kancelisti. Nije ga toli-ko smetala kiša i organet koliko tužno zavijanje psa trgov-ca. Bio je star, a smrti se neobično bojao i kad je slušao ono očajno pasje zavijanje sve mu se činilo, da mu to pas na-vješta smrt. I on i ako poznat kao najveći škrtac u gradu iz-vukao iz jedne prastare novčarke, takuina, četiri šestice t. j. četrdeset solada po deset, obukao kaloše i kišnu kabanicu, inčeradu i otišao do onog prosjaka »da mu da dvi šestice sa-mo neka gre ća iz tega mista, a onda da najde škovacina, pa da i njemu da dvi šestice samo da kuška odnese tamo u tor-jun da ga više ne čuje» — Počeo se hvatati mrak. S crkve-nog tornja oglasi se zvono, a malo zatim izmiliše iz kuće sta-riji ljudi pod kišobranima i žure se u crkvu. A kiša pada, pa-da i ne prestaje.

Evo po malo i večeri. Gostiona koja se službeno zove po tabli »Morska vila«, a inače poznata u čitavom gradu »Ošta-rija pantagana« počela oživljavati. Jedan po jedan dolazili su mjestni gurmani i ljubitelji dobre kapljice sa svih strana. Upravo kao žohari, škaranbele kad idu na vlažnu krpu u mračnoj kuhinji. A gostioničar barba Tode znao se uviek za svoje goste pobrinuti da budu zadovoljni jelom i pićem. Pa eto i danas i u prkos jugovini on ima pečenih tragaja, friganih sipica, hobotnica, mušula i puževa volaka, modru-jaka. A za »boju čejad iz mista koja će do' kašnje, a to su li-kar, podestat, špičar, obćinski tajnik, meštar Stipe, kapo od finance i drugi još niki« rezerviao je par barbuna, ušata, zu-batca, a i suhe ikre, butarge od cipla«. U osam sati na večer u gostioni bilo je veoma živo kao i svake večeri. Miris vina, ulja, češnjaka, zelenog kupusa, pečene ribe, duhana, sira, slanih sardela stapao se u jedno, u onaj poseban, specifičan miris koji imaju primorske gostione i krčme. Galama! Za je-

dnim se stolom politizira, za drugim govori o ribanju, za trećim debatira da li mrtvaci, tenjci straše ili ne, za četvrtim igra se briškula, za petim napada načelnika što je dozvolio da se javni nužnik, kondut, gradi na rivi. A tamo za onim stolom u kutu gdje sjedi lučki poglavar, kapitan od porta i slastno jede pečenog zubatca poveo se razgovor medju mjestnom inteligencijom o morskoj lastavici, »jerbo je barba Tode ka' je doni zubaca na terpezu reka da mu je pripovida Zane-krivi da je vidi blizu škoja, prin nikoliko dana, kako letidu morske lastavice«. I tako je nastala razprava, debata o tom dali ribe mogu letiti ili to one samo preskaču površinom. Kapitan od porta, koji je za ove stvari bio mjerodavan, gucnuvši iz čaše i obrisavši zauljena usta stane prisutnim tumačiti. Približimo se dakle malko bliže tom stolu. Zanimljivo je to znati. Eno i onako se susjedni stol izpražnjuje. Po dva gradjanina došle njihove žene i napale ih »što loču po betulama ka' najgore bukare, a dica nimaju ni postole, ni bičve, ni mudante«. Sjednimo dakle za tim stolom da čujemo nešto potanje o ribama koje lete.

— U Jadranu imade riba koje mogu i letiti— započeo pričanje lučki poglavar — ali riedko ih se vidi kao drugu ribu. Dvie su vrsti tih riba, koje naš narod u Primorju zove poletušama i priletušama. Jedna je Morska lastavica, a druga Morski kokot. No i ako ove ribe mogu preletiti zrakom nad površinom mora ipak nemaju neke posebne uredjaje za primanje kisika iz zraka, ni tako uredjene škrge i škržne poklopce kao labirintnjače ili jegulje koje mogu i duže vremena živiti na suhom. Liet morskog kokota i lastavice najdulji je nešto preko sto metara, a traje samo nekih dvadeset sekunda. Ribe poletuše posjeduju neobično velike i jake prsne peraje pomoću kojih mogu stanovito vrieme lebditi nad površinom mora. No pogrješno je mišljenje onih koji smatraju liet tih riba jednakim lietu ptica. Nema ni govora o nekom pravom lietu. »Krila« ovih riba sliče više onom papirnatom zmaju koji djeca, igrajući se, puštaju u zrak kad je jak vjetar, a donekle im služe i kao padobran. Riba poletuša jakim zamahom repne peraje digne se iz mora u zrak, razapne, raširi pomoću jakih mišića svoja krila, jedra i namjesti ih tako da ju sila vjetra goni zrakom kao papirnatog zmaja, a kad

se spušta ta krila, peraje služe kao padobran da se spusti polako, koso. Poletuše znaju točno namjestiti ta svoja krila kao pravi jedriličari, poznavajuć zakone fizike i strujanje uzduha. Krila, peraje kod lieta ne sagibaju se, ne pokreću se dakle gore i dole kao kod ptica kad lete. Velikom brzinom i pod malim kutom uzdizanja, elevacije izlaze ribe poletuše iz vode i znaju se, ako je površina mora uzbibana valovima dizati u zrak visoko i do jedan metar i više. Kad poletuša dosegne kulminaciju u lietu pada polako koso tako da silazni dio lieta dulji je od uzlaznog, upozna. Kod silaza kad je smanjena brzina spušta se rep tako da uzdužna os tiela s pravcem lieta pravi rastući kut. Po noći čini se, da poletuše dosegnu u visinu i do pet metara. E, a sad dolazi ono najzanamljivije, a to je da poletuše u noćno doba znaju padati i na palubu broda.

— Tako ti svetoga! — začudi se jedan iz družtva.

— Evo ovako se to dešava: Recimo vi brodite po noći, a na brodu, naravno, gori svietlo, feral. Vi znate da mnoge i mnoge ribe kao pomamne jure prema svietlu kao i srdele koje se baš pod svićom i love. Prirodoslovci su proučavali uzroke zašto baš poletuša dospije na palubu. I evo što neki od njih misle, a to je i vjerojatno. Svietlo s broda pada u more. Poletuše koje plove u jatima jurnu prema svietlu. No pri tom treba imati na umu da se zrake prelazeći iz zraka u vodu lome. Riba koja je jurnula za svietlom pomalo se diže iz vode i uzdiže se, leteć prema izvoru svietlosti, svjetiljci, sve više i više i to toliko visoko da nesretna i ne sluteći dospije na palubu prevarena od svjetlosti, izgubivši orientaciju. Ne zna koliko se digla visoko iz vode. Elevacioni kut njenog lieta je veći nego zrake svjetlosti koja padaju na površinu mora. Moguće da i vjetar koji udara o bok broda, a i odbija se, pomaže da se riba poletuša brže digne u vis, ako je takav položaj broda. Najveći su neprijatelji poletuša pliskavica ili dupin, zatim polanda ili palamida, te lampuga. U zraku im je neprijatelj galeb. I kad poletuše, recimo, bježeć pred neprijateljem u moru skaču u zrak moraju biti veoma oprezne da ne padnu, izmaknuvši jednom, u ralje, t. j. kljun drugog dušmana. No poletuše ne prelieću zrakom samo kad su u pogibelji, već i inače. Moguće im je to potreba neka, a kakova, to mi još ne znamo. Znamo samo to da je u Prirodi sve namienjeno sta-

novitoj svrsi i da svaka životna pojava imade i svoj opravdani uzrok.

— Ni istina — zatuli jedan do susjednog stola. — Pokojni barba Luka je bi dobri čovik i on ne straši. Ne može on bi' tanjac. Ti si tovar ako tako govoriš! — Prepirka o duhovima i tenjcima kod susjednog stola se zaoštrila. Kapitan o porta se razljutio, ustao i poviknuo oštro onim za susjednim stolom:

— Kuco! Ne revite, tovari! Sto mislite da ste sami, an?

Jedna od tih letećih riba u Jadranu je morska lastavica (Exocoetus volitans, Schwalbenfisch, Rondinella di mare, Exocet). Dobila je ime po tome što kad riba pliva u moru i nema razširene peraje, već uz tielo stistnute, zaista one sliče krilima ptica lastavica. Tih morskih lastavica imade mnogo odlika i do petdeset,. a najveći dio njih živi u tropskim morima. Ova koja živi u Jadranu zna narasti i preko 30 cm u dužinu. Hrbat joj je modre boje, a izpod je srebrenastobiela. Kožica prsnih peraja »krila« je prozirna i divne azurne boje. Obično lete nad površinom u jatima. Mjehur joj je velik i zaprema skoro polovicu tiela, a to radi toga da bude lakša kad leti. Morska lastavica sliči haringi, a oko joj je tako veliko kao trećina glave. Duljina prsnih peraja iznosi nešto polovinu, a njihova širina skoro trećinu duljine tiela. Repne peraje su nejednake, a dolnja je dulja. To joj kao i trbušna peraja služi kao kormilo. Jaja morskih lastavica sadrže ulje tako da mogu lebditi na površini. Ova riba pripada obitelji t. zv. Skušoštuka (Scombresocidae). Meso joj je tečno, pa ribari i mornari kad slute ili vide po noći da lastavice uzlijeću razapnu plahtu ili jedro na onoj strani palube odakle vjetar puše i na prikladno mjesto postave svjetiljku Tako morske lastavice same skašu u smrt.

Druga riba poletuša je morski kokot (Dactylopterus volitans, Flughahn, Scorfano volante, Pesce barbastrillo, Aronde). Ova riba pripada obitelji Gudalica (Triglidae, cottidae). Kod nekih vrsta ove obitelji prsne peraje su se pretvorile u uredjaje za hodanje, pa slične dugim prstima, a koji nisu srasli, već se samostalno, svaki za sebe pomiče i tako perajica, koja se pretvorila u tri prsta, služi ribi da se kreće po dnu

Poznata je takova riba u Jadranu pod imenom Morska prasica (Trigla hirundo, Knurrhahn, Capone galinella). A eto našem Morskom kokotu prsne se peraje pretvorile u »krila« za letenje zrakom. I tako jedan od obitelji puže po dnu »prstima«, a drugi leti zrakom »krilima«. Morskog kokota kao i lastavicu vidjeti je i u Jadranu ,ali dosta riedko. Prsna je peraja kokotu tako rekuć dvostruka, jer se sastoji od prednje manje i veće stražnje, a koja nije mnogo kraća od tiela. Naraste u duljinu tako po prilici kao i Morska lastavica i isto toliko može letjeti. Meso kokotu nije baš od vriednosti i nekako je suho, malo ga ima. Riba kao da je u oklopu, jer joj je koža nekako koštunjava. Glavu imade široku i gore sploštenu. U čeljustima su mali zubi. Prsne peraje kojima leti izšarane su tamnim prugama. Hrbat je smedj, a strane i donja strana tiela crvenkasto-ružičaste boje. Neki pisci navode da ove velike peraje služe kokotu i da se drži površine, pak treperuć razširenim perajama kao da počiva i uživa sunčajuć se. Riba na dnu može da se prednjom trbušnom perajom i pokreće. Kad s površine sidje na dno i počne se kretati tom trbušnom perajom, morski kokot mnogo nas podsjeća na zrakoplov kad se spusti i kotačima potrči po zemlji.

Najednom paklena buka u gostionici, veselje. Totalno pijan došavši iz neke druge krčme ušao je onaj prosjak bogalj svojim organetom. Sve što je izprosio danas, zapio je. Stao je vrtiti ručku organeta i čitava gostionica prihvati starinsku ljubavnu pjesmu:

I dugi dani i noći bez sanka
I bolno srce zbog tužnog raztanka,
Bjela, bjela, bjela, ti si, ti si, tako htjela
Da si mi mladom život odnijela.

Ni govora više o letećim ribama. Razgovor je bio prekinut. Mjestna inteligencija, »bolji ljudi«, odmah ustali i bjež' kući od straha da »ne bi sutri dan šporki jezici lajali po gradu da su i oni sinoć pjani kantali s fakinima i s onim siromahon koji vrti organet«. A mi? Hoćemo li i mi pobjeći od straha da nas sutra ne bi oblajavali po gradu. A? Ali nek idu k vragu šporki jezici. Neka laju što ih je voja! Mi ćemo još osta' i lipo zakanta koju pismu s malin našin sviton.

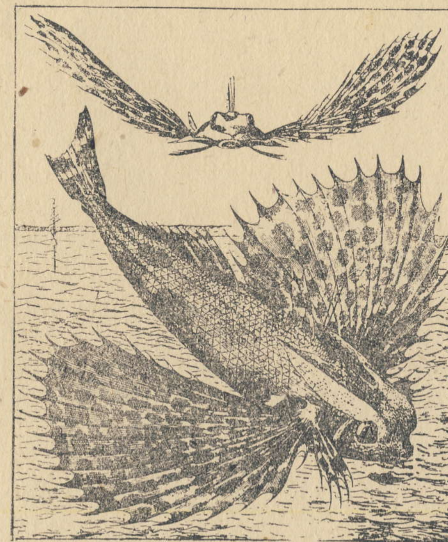
— Barba Tode-e! Još litru onega cernega.

I zaori ponovo pjesma, otegnuta onako po primorski i kako se piva po oštarijama:

Ti si ra-ajski-i cvi-i-it,
T-e-ebe ju-ubi-i svi-i-it,
Te-e-be ju-ubi-in ja-a-a
O-oj mi-ile-ena-a moja-a-a-a-a-a!

A vani? Puše jugovina, mrkla noć, pas neprestano tužno zavija u onom starinskom tornju, torjunu. A kiša pada, pada i ne prestaje. Pravo ono gnjilo šiloko!

Kokot

Lastavica

Savršeni majstori u maskiranju

Kad je trgovac, butigir Toni još živi, svakoga petka prid večer dohodili bi njegovi prijateji na ćakuletu. Sidili bi u jednon malon kamari iza butige. Uz razgovor grizli malo suhega sira, rogače i mindule i popili svoj kvartin vina. Bilo je petaka kad bi znali mumat i suhe butarge od cipla, a i kad bi jin šjora Zana, žena pokojenega Toneta, spekla i mušule oli sfrigala lignjiće. I tako bi lipo pasala večer. Dohodi je pop Dun Marko, obćinski tajnik Frane, brodograditelj proto Jure i učitelj Šime. Kad bi Toni vrga parangal oli čapa u vršama dobre ribe znali su oni i zafraja do kasnega i malo salamastrani vratit se doma. Jedan brez drugega ni moga bit. Hotili su se dobro ka rojena braća. Ma svi su bili stari i svi su znali da brzo jednemu po jednemu vaja obuć bile bičve, prikrižit ruke, obričit se i po' na drugi svit. I prvi na koga je doša' red bi' je butigir Toni. Koji je to samo bi kolap bidnoj šjori Zani i prijatejima. Taka hi je žalost bila čapala da nisu više ni dohodili blizu one kontrade di je bila butiga. I tako bidna šjora Zane ostala sama s maškon i gardelinon u kebi što ga je bi čapa pokojni ka' je zanji put bi na uželandu. Šjori Zani bilo je to žal i teško u srcu što jon se prijatelji pokojnega ne javjaju više. Ma ni da bi jon poručili: ćuš! Ka' je bi Toni živ bila hi je puna butiga, a sa ostala bidna sama ka disperana, izgubjena duša. Ni lipo o' njih, a najmanje od Dun Markota i prota Jureta koji su se s pokojnin još u ditinstvu igrali. — Dun Marko je zna što može mislit o njima šjora Zana i njega je počelo ništo boli u duši i bilo mu jako težko. Čapala ga grižnja što se ne javja šjori Zani, a isto tako i drugin prijatejima. Ma ni da bi ko pita udovicu kao jon je. A, Bože moj, pri su dohodili i jili i pili. A sa'? Ne! To ni u redu, to ne vaja. Bog hi može

kaštigat. I jednog petka, kad su bili na rivi, odluče da prid večer pojdu jope svi zajedno u šjore Zane i da se skužaju što hi ni bilo tako dugo..... ma radi žalosti za pokojnin, ondar uspomene, pa.....

Bilo je to jednog krasnog jesenskog poslije podneva kad je pala ta odluka. Sunce ugodno pripicalo, a maistral pirio. Skupina dokonih ljudi skupila se na obali i svi zurili tamo u daljinu gdje se pred onim otočićem, škojem opažala crna točka, ribarska barka natovarena vršama. To se vraćao ribar Andre sa svojim bratom. Sigurno su nešto ulovili. Skupina znatiželjnika sve više rasla. Tu su bili financieri, pilot, fakini od porta, krojač Martin-krivi, mesar Miće-bukara, te neizbježiva mularija. Neki su čekali ribarsku ladju iz znatiželje, a nekima, pošto je bio petak, prohtjelo se za večeru dobre ribe. Stari kapetan Lese ljubitelj »dobrih bokuni« čak je iz prozora svoje koće pratio ladju dugim starinskim pomorskim dalekozorom za jedno oko, a preko ramena prebacio bieli ubrus, da može mahanjem »da' Andretu senjal da mu stavi na bandu koju boju ribu«. Eto u toj skupini znatiželjnika, kurioznih bilo je i to naše društvo koje se svakog petka sastajalo na ćakuletu u butigi šjore Zane.

— Jeli bilo sriće — e, kumpare Andre-e? — dovikivali s obale.

— Je, je — dosta ima.

A kad se barka približila rivi svatko je od njih htio da skoči prvi u nju da izabere bolji komad. A kapetan Lese kao lud mahao iz prozora maramom i dalekozorom, kanaćalom i što ga grlo nosilo derao se:

— Andre-e, nemo' zaboravi na mene-e! Ako imaš jastoga-a!

I zbilja bilo je svega u ladji: Vijugali se gruji i murine, plopotali jastozi, plazile hobotnice, zievali rumenci, arbuni, salpe, šargi, ciplići. Krojač Martin uhvatio rukom gruja za rep, a mesar Miće za glavu i stali se natezati tako da je na koncu gruj i jednom i drugom skliznuo iz ruke i nestane ga u moru. Čitava afera nastala koliko je gruj težio i tko će ga platiti. A dok su se ovi svadjali Dun Marko dohvatio nekoliko salapa. Što se tiče pak gruja stvar je svršila tako da je ribar Andre s hobotnicom udario krojača Martina-krivega tako, da je sav bio crn, a mesara Mićeta-bukaru gurnio jednostavno u more. Pulicjot File koji je reflektirao također na koji dobar ostatak i iza ledja financiera namigivao Andretu, oštao je sasma neutralan i okrenuo glavu kad je opazio kako je Miće Bukara zaplivao uz glasne psovke, kao da se nije ništa dogodilo. Andre ostao bez gruja, Martin otišao kući crn, a Miće mokar.

Jastoga-a za mene-e, Andre-e! — urlao je neprestano s prozora kapetan Lese.

A naše malo društvo na čelu s Dun Markom koji je nosio salpe uputilo se prema butigi šjore Zane.

Šjora Zana ka' hi je vidila, inšenpjala se. Ni se nadala. Bičva što je krpila pala jon na pod, izvadila ubrusac i počela bidna plakat. A i svima njima su došle suze na oči. Brez riči su pošli u onu kamaru. Sve je bilo kako prin. Dun Marko se prikriži, a svi za njin, pa izmolili »Oče naš« za dušu pokojnega Toneta. Sili su ondar svak na svoje staro misto. Samo katriga pokojnega bila je prazna. Svi su od puste žalosti teško uzdahli. Šjora Zana donila četiri bićerina travarice kako je to uža i pokojni ka bi hti trata prijateje. A eto sad misto njega trataje hi njegova udovica. Ondar je po staron užanci dala svakemu po kvartin crnega, na pjatu malo sira i suhe butarge s domaćin kruhon, onim freškin rogušama, a na malon pjatinu minduli i mantalu pokrivenu s lišćen od lovorike.

— A hoćete li nan da speć ove dvi tri salpe, šjora Zane, ako van ni muka?

— Tako ti svetega?! Kaka muka! M-ma što to govorite. Evo sa' ću odmar zva neputu Perinu. Perina-a! Hodi vamo. Speci tamo u suside ove salpe, ma lipo i dobro hi zauji. Tamo ima žerave jerbo činidu lušiju. E-e, ja bidna više ne mogu. Sama san u butigi.

Šjora Zana je te večeri bila izvan sebe. Čapala je žalost kad je vidila jope prijateje pokojnega, a jope jon je bilo tako drago. Sve jon se činilo da je pokojni oživi ka' su se počeli razgovora izmeju sebe. Ka da čuje i njegov glas. Od veseja je te večeri dilila mulariji, koja su došla u butigu, biškotine, pasarine i kapsule za sparavat. O-o, fala Bogu, da su jope počeli dohodi svakega petka. Ti dan u setimani je za

bidnu udovicu bila fešta. Ni jon bilo pusto. Sidila bi tamo u butigi, molila krunicu oli plela bičve i krpala stare kotule, a sve slušala što ovi razgovaraju, pa bi i ona znala prižuntat svoju u ton rozgovoru. Na banku je leža žuti mačak »Roše«, a blizu nje je bila vavik metla da može udri kojega mulca koji bi doša u butigu kako da će kupi biškotin, a ondar bi ušćipa mašku za rep i pobiga. Šporka mularija ni jadnim beštjama ne daju mira. Tamo u kantunu gori je lumin od uja isprid Gospe od Karmena. U butigi van je bilo svega i svašta. S jedne bande vriće boba i slanutka, lata od petroja, mujača slanih gera, damižana s ujen, a po škancijama botijun od vina, pasarete, botije od rozulina i rakije s travama, sir, lumini, škatule starih žulferini što se užigaju na poplate, patina za postole. U važima od stakla bilo je pinjokini, biškotini, bonboni za kašaj, cukarini i minduli bruštulanih za dicu. Gori po gredama visili su bakalari, dva pršuta, kaštradine, suhi kolači, postoli, konopi. U škafetinima mapa s bulima, španjuleti, dopisnice, britulini, pistole od late za mulariju, pasarini, kapsuli, fišćoti i praskavice. U onom trećen kantunu bile su suhe sirove kože za težačke poplate, a i nikoliko bala modrega fuštanja za gaće, pa ubrusi za glavu, škatula s češjima, sapuluni od mušća, šapacete, koramele, metle, škovacere, pujiški pjati, klobuki od slame za jematvu, muzarjole za kuške, trapule za miše. A ko bi sve moga izbroji što je šjora Zana imala u svojon butigi. Pokojni Toni, bi' je, vaja rić po duši, vriedan butigir i svega se moglo nać u njega. I sve je to vonjalo, onako lipo po domaću, kako ono vonjaju naše primorske butige.

Jednega petka ka' su po užanci došli prijateji na ćakuletu i kvartin vina, vidili su ništo novega. Onoga pjata od stakla di su bacali pepel od španjuleti ni više bilo na tavulinu. Dogodila se pegula šjori Zani i slomila ga je kad je redila kamaru. Na misto tega pjatina dala jin koru od grancivule.

— Evo, ovo je još boje za pepel! Ovu grancivulu je bi čapa pokojni prin dva godišća na puntu Svetega Nikole. E-e. Bog mu da vični pokoj!

Svi su se zagledali u koru od grancivule, sitili se jope pokojnega i uzdahnuli.

— A-a što ćemo! Jedan prin, drugi poslin. Tako je sujeno svima nama, rekne Dun Marko — i počeše se po zatiljku. — Pripovidaj ti moj Šime radije nama o ovon grancivuli dok se ne speku salpe. Nemojmo mislit vazda na.....

I da družtvo raztrese od tužnih misli učitelj Šime koji je čitao mnogo o životu u moru počne pričati. Zanimljivo je i poučno bilo njegovo pričanje.

— Pravo naše ime ovom morskom raku je Velika rakovica — rekao je Šime, a u nekim drugim našim primorskim mjestima zovu još: Baba, babica, a i pauk morski. Talijani rakovicu zovu Granzo, granzon, granzievola, Nijemci Gemeine Meerspinne ili Speespinne, a Francuzi L'araignée de mer. Latinsko ime je ovoj rakovici Maja squinado.

— Ma samo kako je težko adoćat tu beštju u moru — primieti proto Jure. Gre izmeju trave i kamenja, pa jon se trava tako čapa na kori da...

— Oprosti moj Jure, ma ni tako kako govoriš — prekine ga učitelj Šime. — Ne hvata se trava njenog oklopa tako slučajno, jer se rakovica vrze izmedju kamenja travom obraslim, već rakovica sama svojom voljom meće travu na sebe. Ta trava je rakovici zaštita. Evo zašto: ovaj morski rak ne može tako brzo trčati kao oni mali račići uz obalu, a ni plivati ne može kao neki drugi. Naravno da mu je onda život u pogibelji, jer u moru imade dosta proždrljivaca. Ali Priroda se pobrinula i za ovo stvorenje da ne strada. Dala joj je poseban dar savršenog maskiranja da može izbjeći pogledu neprijatelja. Kad se rakovica pritaji na morskom dnu izmedju kamenja koji su obrasli morskim biljkama zaista ju je težko opaziti. Jedino kad se pomakne, znamo odmah da je to rakovica, grancivula. Čini nam se kao da je jedan od tih kamena prohodao.

A kako je samo zanimljivo gledati rakovicu kad pravi toaletu maskiranja! Ne meće ona na sebe bilo koju travu samo da pokrije gornji dio oklopa. Kod nje je to važan posao koji zahtieva veliku pozornost, opreznost. To je čitavi studij, gospodo moja! Ta na koncu i razumljivo je kad se radi o njenom životu, o obrani pred okom neprijatelja koji bi njenim mesom omastio brk da ona nije majstor u tom maskiranju. Dakle taj rad oko maskiranja ne smije biti povr-

šan, već savršen, majstorski, umjetnički. Recimo da je rakovica silom prilika došla medju smedje alge, a prije je živila u okolišu koji je bio zelen, pa se za to okitila zelenom morskom salatom. Da ne bude onda u tom okolišu kao neka »biela vrana« i da ne padne u oko neprijatelju, prva njena briga je sada da skine svoju zelenu odoru i da oblači smedju. Nema tu mnogo vremena za premišljanje! Treba se odmah prihvatiti posla i to žurno. Dva oka na pomičnim štapićima, slična periskopima pomiču se lijevo i desno i pomno razgledavaju situaciju. I eto štipaljke su već u pogonu. Čupaju vješto zeleno bilje s ledja i nasadjuju smedje. Poput izkusnog trgovca koji pregledava robu i rakovica razgledava biljku koju će nasaditi na svom oklopu. Digne ju u vis štipaljkama pa ju promatra sa svih strana svojim oštrim pogledom. Ne odgovara li joj baci ju i štipaljkama skine drugu biljku s podloge. Ova evo vrijedi! Rakovica primakne podanak biljke ustima i stane ga sliniti nekom ljepljivom tekućinom koja se u morskoj vodi ne topi, a koju izlučuju posebne žlijezde u ustnoj šupljini. Zatim sliedi nasadjivanje biljke na ledjima. — Jeste li vidili kako se Priroda pobrinula i za ovo stvorenje? A da je naš majstor u maskiranju savršeno obavio svoj posao i da se tako brzo prilagodio okolišu da ga je teško opaziti, treba zahvaliti u prvom redu svom vidnom organu. Mnogi učenjaci koji su se posvetili proučavanju rakovice ustanovili su da ovaj rak ima neobičan dar razpoznavanja boja kao riedko koja morska životinja, a to se najbolje vidi i po njegovom djelu. To je zbilja savršeno! Osim toga je rakovica silom prilika postala i dobar botaničar i zoolog, jer ona mora dobro poznavati anatomiju sitnih životinja i biljaka kojima se maskira, treba da znade kako će ih skinuti i nasaditi i kako će ih postaviti da i uspijevaju na njenom oklopu. To sve znade eto taj rak savršeno, dok čovjek mora da se i te kako muči dok prouči sve te tajne Prirode. Dakle, kako smo vidjeli, rak kad je ljepljivom tekućinom namazao korien biljke onda ju je priliepio, nasadio na svom oklopu. No samo to ne bi bilo dostatno da se biljka čvrsto drži na oklopu. Radi toga na gornjem dijelu oklopa nalazi se mnogo elastičnih čekinjastih kuka o koje se biljke čvršće zakvače, a osim toga gornja strana oklopa ima-

de i mnogo izbočina, kvrga i zubića. Sve je to udešeno za to da se bilje čim bolje drži na oklopu i da uspieva. A bilje i može tu da uspijeva, jer moramo znati da morsko bilje za razliku od kopnenog čitavom površinom svog organizma prima razne hranjive sastojine iz mora, a ne samo iz podloge, jer podloga služi morskom bilju u prvom redu za pričvršćivanje i nije važno kakav je kemijski sastav podloge. I eto kroz veoma kratko vrieme taj zamršeni posao maskiranja je završen. S ledja rakovice nestalo je zelene odore i ona je sada smedja. Na ledjima raste sada ono isto bilje kao i na onom kamenju oko kojeg se sada udomila. A koliko bi se čovjek mučio dok bi to izveo? Ali rakovica ne nasadjuje samo alge na svom oklopu, već i neke niže životinje t. zv. hydroid-polipe koji sliče biljci, grančici, pa i živu priliepljene na podlogu poput bilja. Onaj koji ne poznaje život u moru nikako ne bi mogao pomisliti da su to životinje. Sitnožor, mikroskop nam odkriva tu tajnu. Ti hydropolipi su čudnovate i zanimljive životinjice. Živu u zajednici, udruzi i to tako da svaki od tih individua lovkama pribavlja hranu, dok im je svima želudac zajednički. Probavne šupljine su im u vezi, pa tako svi zajedno sudjeluju zajedničkoj prehrani. Idealna zadruga! Dakle i tim čudnim morskim bićima naša se rakovica maskira, a koji se u znanosti zbog njihovog oblika sličnog bilju i sesilnog života nazivaju zoofitima, plantanimalima, a to znači: biljo-životinje. No i bilje i te životinjice imaju koristi od rakovice i nije im krivo da im je sudbina dodielila da živu na ledjima raka u cilju da ga zaštićuju od pogleda neprijatelja. Kako se rakovica kreće automatski pribavlja hranu, kojekakve hranljive soli i sitniš i bilju i tim hydropolipima. A kad se ta čudnovata družba na njenim ledjima odveć razmnoži rakovica znade da i pojede jedan dio svojih zaštitnika. Možemo dakle utvrditi da se tu ne radi samo o zaštiti, već da je to ujedno i povrtnjak. Desi se i to da se koji mali bezobrazni račić, kozica lukavo približi tom povrtnjaku i hoće da omasti brk kojim sladkim hydropolipom. Ali rakovica, koja ljubomorno čuva svoje vlastničtvo, ne da to i odmah izpruži svoje štipaljke da lopova otjera. Ona čak hoće da njega uhvati, ali i rak je lukav i hitrim skokom se spasi.

Kad se dvie rakovice susretnu pogledaju jedna drugu i odmjere se od glave do pete, kao i dvie žene na ulici kad se okreću jedna za drugom i gledaju čiji je šećir ljepši. Razgledavaju jedna drugoj kostim, toaletu maskiranja. I nije bogme, rijedko da jedna od njih pruži štipaljke da otme onoj drugoj nakit, koji bi i njoj dobro došao za maskiranje. Naravno da onda dodje do svadje i tučnjave.

A u koje ste se vi razgovore dali večeras, judi božji! A zaboravili ste ono što najviše vridi znat — javi se tamo iza banka šjora Zana.

— A što?

— Ma kako se grancivula parićaje! Evo odma ću vam doni' starinsku ričetu. Tu mi je nigdi u škafetinu.

Kad je šjora Zana doniela recept, občinski tajnik Frane natakne očale na nos i počne čitati:

»Rakovici se najprije skine trava s ledja, a onda ju se dobro opere jakom četkom. Zatim se baci u kipuću vodu i to tako da joj ledja budu okrenuta prema dnu posude u kojoj se kuha. Poslije 12 do 15 minuta rakovicu treba iz lonca izvaditi. Odciepe joj se noge, izvadi meso, eventualno jaja, a takodjer i ona smedja masa. Sve se to metne u posebnu zdjelu, a najprije razreže na sitne komadiće. Iz nogu se takodjer izvadi meso. Sve se to dobro izmieša mrvicama, sitno izrezanim peršinom, a doda se i nešto papra i češnjaka, te polije s nešto malo vinskog octa, a naravno i maslinovim uljem. Zatim se metne u tavu i postavi na vatru. Ta smjesa se onda opet metne natrag u koru rakovice i postavi onda skupa s korom još malo na vatru da se bolje popirži. Tada se ta smjesa servira s čitavom korom. Ovo je najbolji način priredjivanja rakovice ili grancivule«.

— E-e, ovako san ja mojem pokojenm Tonetu znala parićat. Bidan liza je prste od gusta. Zna je i on, Bog mu daj duši pokoj, što su to dobri bokuni — uzdahne šjora Zana.

— A da znate imade u moru još nekoliko ovakovih zanimljivih račića kojima maskiranje takodjer služi kao obrana od neprijatelja — nastavi Šime. I svaki od njih ima drugi način, posebnu strategiju maskiranja.

— Evo, služite se! — reče Perina, koja je ušla sva užarena od blizine žerave, i postavi na stol tanjur, pjat pečenih

salapa. Razgovor bi prekinut i udri sad svi po salpama. Niko ni više ni riči progovori'. Došla je šjora Zane, pa vazela i ona jednu. Da ste jih samo vidili kojin su apetitom jili. Kad je Dun Marko svrši jist, otri je ubruson usta od uja, uzdahnu od gusta, prikriži se i do dna ispi pun žmul crnega. Vino je zbrišavalo niz grlo boje nego mauna niz nalojene važe.

— A di si ono sta, Šime, Pripovidaj nan, ala, o tin racima, a vi šjora Zane, naša lipa, doneste nan još po kvartin. E, bilo je baš dobro, kako Bog zapovida!

— U butigu je doša sin Jakova postolara koga je poslala mat da kupi po' litre petroja. I dite kad je čulo to pripovisti stalo je slušat. Zaboravi je vrati' se doma. Šime izvadi sat nakašlje se i nastavi:

— Rakovica se ne maskira samo raznom travom i tim životinjicima hydroid-polipima, već takodjer i drugim životinjama kao što su mahovnjaci, bryozoa i plaštenjacima, ascidiama. I to su zanimljive životinje mora koje više sliče bilju. Jeste li vidili sad kako se rakovica, grancivula zaštićuje od neprijatelja. Da nema toga dara, težko bi izmakla, pošto i slabo trči. Kad se neprijatelj približuje, to ga ona osjeti pomoću svojih osjetljivih ticaljka, antena, koje joj donose, poput Morseovih znakova, signale. Po valóvima koje prima ona znade kakova se to životinja u blizini kreće, pliva. Ona dobro može razlikovati dali je u blizini nedužna koja ribica ili pak neprijatelj. Ako je neprijatelj, ona se lijepo sćućuri do kamena, umrtvi i nitko ne bi pomislio da to nije kamen obrastao travom. A kad mine pogibelj, opet se ona kreće slobodno. No čovječjem oku koji ju vreba teško može izmaknuti. On ju vidi s obale ili s ladje kako se pomiče i onda je gotova. Ne pomaže joj njena odora. Ali rakovica se znade spasiti i kad ju neprijatelj uhvati i za nogu. I tu joj je Priroda pomogla. Uhvaćenu grudnu nogu naprosto rakovica odbacuje i nastoji da pobjegne. Nek ide k vragu i jedna od nogu. Glavno da je glava živa! Noga se naime lomi ondje gdje je srastao drugi i treći članak, a tu je baš udešeno tako da se tu rana ne stvara i po svoj prilici i ne boli. Kao da nije ništa ni bilo. I poslije par svlačenja rakovici opet izraste čitava noga. Eto vidite kakove zanimljivosti krije u sebi ovo

stvorenje. I po ovom primjeru se vidi kako se čovjek često vara kad misli da je život nižih životinja sasma jednostavan.

— Tako ti onega, ma ko bi to reka' da grancivula može bi' toliko pametna — začudi se proto Jure.

— E-e, tako vam je to tako, moj barba Jure. Stari Grci su smatrali ovog raka veoma pametnom i lukavom životinjom, pa je lik rakovice utisnut na novcima nekih starogrčkih gradova, a takodjer se sjao na vratnom ukrasu Efeške Diane, božice lova. Stari Grci su smatrali rakovicu i veoma muzikalnom. Zanimljiv je i njen latinski naziv Maja. Prevrtao sam po knjigama i našao da je Maja u staroj grčkoj mitologiji bila muza, kći Atlasova i da je vrhovnom bogu Zeusu rodila sina Hermesa iliti Merkura, pa je s ostalim svojim sestrama muzama postavljena na nebo. Jedna naime zviezda u zvieždju, konstelaciji, Plejada, ili kako naš narod to zvieždje zove Vlašići, nosi ime Maja. Zaista laskavo ime za jednog morskog raka. Ova rakovica ne živi samo u Jadranu, već u čitavom Sredozemnom Moru, a imade je i u Atlantiku. No postoji uz naše obale još jedna odlika rakovice, a to je Bradavičava rakovica ili Mala rakovica, Maja verrucosa, Pea, Die warzige Meerspinne. Manja je od prve, a oklop joj je više smedje boje, jajolika oblika i s gornje strane manje uzdignut. Kod velike rakovice oklop je više crvenkast. A vidite li kako joj je samo oklop zanimljiv. Na čelu se oklop produžio kao u dva roga, a i sa strane imade kao neke rogove, bodlje i to pet do šest sa svake strane. I to sigurno pomaže maskiranju. Velika rakovica naraste u dužinu do 17 cm, a široka do 13 cm. No to su već veliki primjerci. Obično je nešto manja. — Bar kako to neki pisci navode najveći neprijatelj rakovica su one raže s otrovnim bedljama. na repu, što ih zovu Ražama bodljarama ili sunjima, Trigonidae, Stachelrochen, Ferraccie. Njima, čini se, grancivule idu neobično u tek.

— Ka da nama ne idu! — nadometne sin postolara.

— Čuješ ti tovare! Ko je vidi prisicat rič starijin, an?! Ako prožukneš još jendu istira ću te iz butige. O-ho! — drekne na njega šjora Zana.

— Nemojte mislit da se samo rakovice maskiraju. Imade još takovih rakova. Samo su kud i kamo manji i za to malo poznati. Neki od njih takodjer imaju slavne mitološke nazive. To su: Rak bojovnik, Pisa armata, Kampfkrabbe, Rancio di scoglio, zatim Sablastni račić, Stenorhynchus phalangium, Gespenstkrabbe, pak Dugonosi račić, Inachus thoracius, Langbeinekrebs. I taj maleni rak, koji ne naraste više od dva centimetra, imade čast nositi ime slavnog junaka Inaha, prvog vladara u Argu, sina Oceana i Tetide. Velika dakle čast za ova stvorenja. A tko bi vam ih sve potanko opisao! Ovi raci skupa s prije opisanim rakovicama, grancivulama, spadaju u jednu posebnu obitelj rakova koji se znaju maskirati i to u obitelj, tako zvanih, Trouglastih rakova, Oxyrhyncha, Dreieckenkraben, jer im je kora, oklop trouglastog oblika. Odlikuje se ova obitelj i time što imade produžen i zašiljen čeoni dio oklopa kao da im iz glave strše dva koplja. — Ali ovo pričanje o ovim majstorima u maskiranju nebi bilo podpuno, ako vam nebi spomenuo još dva raka, koji doduše ne spadaju u ovu obitelj, ali se ipak maskiraju pred neprijateljima i to na sasma drugi i originalan način. Čovjek se može od srdca nasmijati njihovim mudrolijama i dosjetljivosti. Kad ih pomno promatrate ,opažate da su im stražnje noge kao izrasle na ledjima, te da posjeduju kao neke štipaljke, kvačice. I to nije bez razloga.

Prvi vam je Rak spužvar, Dromia vulgaris, Gemeine Wollkrabbe. Mletčani ga zovu Facchin. Za maskiranje najbolje mu odgovaraju spužve, a koje on odabire prema veličini i obliku svog tiela. Stražnjim onim nogama drži on grčevito spužvu na ledjima, kao štit. Kad je neprijatelj u blizini, a vidi da mu ipak spasa nema, jer je opažen, brže bolje odbaci spužvu i pobjegne pod kamen da se sakrije. No ovaj račić može i nasaditi spužvu na ledjima da se čvrsto drži, a kad mu više ne odgovara, može ju opet svojim, posebno za taj posao udešenim nogama, skinuti. Najradije odabire spužvu Suberites massa, a i Sarcotragus spinosulus.

Posljednji račić, o kom vam pričam, pravi je vragoljan i spretan kao kakav toreador u areni kad izmiče biesnom biku. Zadnje noge su mu se pretvorile kao u neke kvake, pa mu i pristaje, da ga zovemo Rak kukaš. Latinski mu je naziv Dorippe lanata. On vam nema nekih posebnih prohtjeva kod maskiranja i nije izbirljiv kod toalete. Svašta on

zna metnuti na sebe. Dobro mu dodje prazna kućica od školjke, glave od ribe, komad stakla, trave, pa čak i mali trpovi, a i živi mali raci spužvari. Više mu ti predmeti služe kao štit nego za maskiranje. Sve on to drži vješto s onim kvačicama stražnjih nogu poviše svojih ledja. Približi li se neprijatelj, on ostaje miran, a samo one stražnje noge stanu pomicati štit lievo i desno. Manevar je to spretnog zavaravanja. Hoće naime da svrati čitavu pozornost napadača na onaj predmet koji nosi poviše ledja. I kad se napadač nasamari, te zgrabi onaj predmet, naš ga račić naravno rado prepusti i brže bolje šmigne u koji zaklon. Istom tada napadač vidi da je prevaren kad zagrize u komad stakla ili travu, a da je onaj pravi dobar zalogaj strugnuo. Jeste li vidili koju je lukavost Priroda dala i ovom malom račiću koji naraste samo neka 4 centimetra. Kako se samo on znade spretno spasiti. Podmetne bilo koji predmet napadaču kao toreador biku crvenu krpu — i bjež! — Ova dva posljednja raka, koji imaju ovako posebno udešene noge, koja im do ledja dopiru prave opet posebnu skupinu t. zv. Ledjonožaca, Notopoda Rückenfüsser.

Svašta li vam zanimljivoga ima u moru. A da vam spomenem još i to da...

— Di mi je sin? — upadne jidan postolar Jako u butigu — An, tu si ti linčino, nesrićo! Poslala te mat po petroje, a ti lipo surga tu i slušaš te lude pripovisti. Marš doma, ća! I udri Jakov po sinu. Kad je izaša na dvor čuli su kako je Jako zavika: »Stara ribanbiškana čejad! Nimaju drugega posla nego pripovida m.... Čudin se samo, kako jedan pop...

Svi se u butigi pogledaju, a Dun Marko ka pravi filozof mirno mahne rukon i reče:

— Pustite ga neka se sfoga. Neka mu bude! Ka tovar reve, Bogu slave ne daje.

Don-n, don-n, don-n, don-do-on, don-don-n-n — oglasi se zvono s crkve. Kanpana! Molitva za mrtve. Svi se prekrižu i izmole u sebi kratku molitvu za dušu pokojnega Toneta. Sablastno ječi »mrtvo zvono« kroz one male, tamne uličice sredovječnog grada.

— E, kasno je! Vaja po doma, još ništo prigrist i — pod kerpatur. Drugi pu' ćemo jope pripovida o ovakin stva-

rima. Lipše je ovo nego petegula o susidima, oli govori o ludon pulitiki. A oni karneval od postolara neka govori što ga je voja.

— Zbogon, van, šjora Zane! Do vidova u petak.

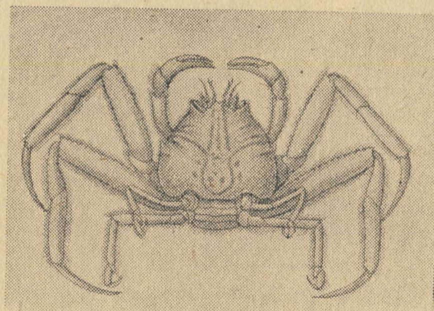
— Dobru van noć. Zapucate se dobro da se nebi prihladili. Vidite kako grubo puše po kontradi. Čuvajte se, da nebi čapali infjamacjun. Zbogon van i pozdravite doma.

I vrata se butige zatvoru.

Rakovica

Rak kukaš

Napadaj na lopova

Život sipe

Bili smo pozvani kod brodograditelja prota Jozeta da ćakuletom skratimo dosadu kišovite jesenske večeri, a uzput i na večeru. Dočekali nas on i supruga mu u sobi za primanje, kamari za vizite. Joze obuka' novu košulju što mu je sašila ćer, a misto kravate, veza ćinbule, kako se ono užalo prin nosit. Žena mu šjora Vica obukla novu bluzu s kamufima i crnu traversu. Na podu bilo razastrto nekoliko malih sagova od vreće, tapiti ukrašenih množtvom šarenih krpica. Na sred sobe starinski okrugli stol prekrit starim pokrpanim stolnjakom od baršuna, a na njemu vaza za voće i svieće, frutiera, u koju su bili utaknuti karanfili, garofali i ruže od šarenog papira, na kojima su muhe ostavile trag. Na stolu je bio i starinski album s obiteljskim svjetlopisima čitave svojte. U prednjoj debeloj korici albuma nalazio se aparat, kao neki organet, koji se navija ključem i čuje se onda metalni cilik neke tugaljive melodije. Bila je na stolu i ljuštura od školjke kao pepelnik. Na jednom zidu visili koso postavljeni nizovi požutjelih dopisnica primljenih iz svih strana svieta, a vezane šarenim vrpcama, fjokima. Izmedju tih dopisnica izticao se crni mačak, napravljen od kartuna a presvučen crnim baršunom, veludon. Oko vrata mu široka ogrlica od crvene vrpce, kurdele, a oči od kugle velike biele gumbašice. S obe strane mačka simetrično su postavljene ljušture velike školjke, losture, sedefne nutrine. Na drugom zidu je slika, koja prikazuje čistilište, duše od purgatorja, pred kojom visi na lancu srebrni sviećnjak, lumin, a izpod je slika koju su im neputi poslali iz Nove Zelandije za uspomenu. Mužkarci sjede, ruke postavili na koljena, tako da im se prstenje iztiče, a odkopčali i kaput da se vidi i veliki zlatni lanac, kadinela od reloja preko prsluka. Amerikanski postoli s velikim »njokon«.

Žene stoje otraga i postavile ruke na vatiranim ramenima svojih muževa, tako da se i njima vidi prstenje. Na rukama su im čipkaste polurukavice »bez prstiju«, a oko vrata vrpca od crnog velura. Djeca pak sjela prekriženih nogu na pod i otvorenih usta, ukočenim pogledom bulje u fotografski aparat. Kod trećeg zida je velik starinski ormar, kredenca puna starinskih čašica, bićerina, šalica, škudela, a u njima dopisnice, amerikanske olovke, lapisi s gumom, sveci od porculana, te veliki grumen žute »gume« iz Nove Zelandije. Na ormaru jabuke, dunje i male mirisave dinje, zubelini. Do ormara visi jedna slika, koja prikazuje neku pomorsku bitku, a izpod nje uresni sag, na kojem je izvezen križ, sidro i srce, a izpod toga piše: »Vira, ufanje i jubav«. — Na drugoj strani starinska ura s njihalkom, koja se valjda polomila, a proto Joze na misto, njihalice, pendula obisi' uteg, piz od po' kila i pozlatio ga. Kod ure se nalazi i utikač za četke, na kojem je izvezen golub s pismom u kljunu, a izpod piše: »Siti se i mene!« Gore pak poviše kredence visi stara uljena slika u bojama, primitivno naslikana, a prikazuje kako se jedrenjak raztrganih jedara bori s valovima. A izmedju oblaka na nebu vidi se lik Majke Božje koja spasava bodolomce. U kutovima su okrugli stolići, crno lakirani, a na njima vise pozlaćeni češeri od bora. Na svakom stoliću po nešto: na jednom ogroman morski puž, Dolium galea, na drugom stara okrnjena kitajska vaza, na trećem stari tamnosmedji servis za crnu kafu, opalnog sjaja. Prozor zastire zavjesa, koltrina od čipaka merlića, a na njoj veliko lepirica od veluda, ukrašena zlatnim kolutićima, lustrinima. Na prozoru su vaze s bosiljkom i kanelom. Sa stropa visi starinski sviećnjak. U sredini je petrolejska lampa, a naokolo voštane svieće. Pravi onaj namještaj naših pučkih primorskih kuća, a koji starom generacijom nestaje, gubi se. Takav je njihov bio ukus. Čitav ovaj iztrošeni namještaj, koji miriši po stareži, a k' tome zrak izpunjen mirisom bosiljka, kanele, jabuka, dunja, zubelina i mušća, nekako omamljuje. Tipičan miris, zadah naših starih primorskih stanova. I eto, u toj sobi, kamari, srdačno nas dočekaju simpatični, dobri, čestiti starci, brodograditelj proto Joze i njegova ušesna žena, šjora Vica. Stari Joze držao u ruci trouglasti sviećnjak od late, a stijenj, paver, puštao dugi plamen. Tik-tak-tik-tak — čulo se kucanje starinskog sata i ljeskao se pozlaćeni uteg od pol kila. Nekako fantastično izgledali su ti starci u onoj polutami starinske sobe. — Tik-tak-tik-tak-tik-tak.

— O-o, dobro nan došli. Akomodajte se u kuhinju. Tamo je boje onako po domaću. Evo najprin bićerin rakije, ma ako hoćete imamo i rozulina, pa malo mantale, kodunjate, suhih smokava i minduli mekiši. Lipo s komodon zagrizite Imamo vrimena. — Sliedio je zatim tanjur žutinice, a onda crni rižot i frigane sipe. Na koncu malo suhog sira, bićerin prošeka i dobra crna kafa. »Po siromaški, ma dobro!« reka' je proto Joze. I grizkajuć onako frigane sipe na maslinovom ulju poveo se razgovor o sipama. Proto Joze nije bio samo vriedan brodograditelj, već i izkusan ribar, pa nam počeo pričati kako se sipe love.

— To van je, braćo moja, uživanje, najlipši gust i divertimenat lovit sipe. Ne bi čovik reka' da je to stvorenje od mora i brez krvi. Ka' je vrime za njihovu jubav čapa hi taki morbin, još više nego maške u vejači. Izgubu pamet isto . . .

— Isto kako što si je ti izgubi u Alesandriji ka' si bi mlad — dometne žena Vica, a Joze se malo zbuni. Bilo mu je neugodno.

— Ma, m-ma što govoriš, molim te . . .

— Ne m-ma, nego hoću da malo pripovidan ovim judima kakvi si ti bi, ka si bi mlad. A sa' govoriš da su sipe i maške pune morbina, an! E-e, dico moja, ovu vaja da čujete da se malo nasmijete. Ka je Joze bi soldat u marini zajubi se bi u mene. Ma jednega dana karocada di je bi inbarkan partila pu' Levanta. Plakala sam bidna o velike žalosti. Moj mi Joze pisa iz Alesandrije: »Lipa moja Vice, jubin te puno, ne vidin ure vrati se doma u moje misto, kupi san ti orećine, ne gren nigdi, samo mislin na tebe«. Ma jednega dana prin nego što se vrati sa svin doma iz Pole reka mi je postir Andre, Bog mu da pokoj duši, da je za Jozeta došla dopisnica iz Alesandrije napisana frančezi.

— Ma dosta Vice s tim m . . . .

— Čeka, neka se malo nasmijemo po' stare dane. Neka judi vidu kaka je morbin tebe bi čapa. I dico moja, pokojni kapetan Frane što su ga zvali Pipistrelo koji je zna sve je-

zike svita prolega mi je dopisnicu. Ka da me udri kolap. Nika šporkuja mu je pisala: Je te zajme mon šer Josep, urevoire suvenir — i svega vraga još. A ja ti jon lipo odma odgovorin na frančezi kako mi je napisa Frane Pipistrelo i to na indiric koji je poslala: »Niks urevoire Josep je mio, marš prasica!« A ka se moj Joze vrati u misto strapacala san ga kako ga gre i bila bi ga ostavila da ni bilo pokojnega barba Nadeta. An, spominješ li se, merlo?

— Ma dosta je, svetega ti, Vice!

— Pa što? Ako se ja ne jidin di imam pravo, zašto ti grintaš? — E-e, ma vaja da ga i pofalin. Od ka se oženi savnon bi je dobar, ne mogu se potuži. Nika' se nismo svadili i živili smo i živimo, kako vidite dobro. I ćer smo, fala Bogu, lipo udali. Muž jon je dobar, ne fuma puno i ne igra na karte. E-e, tako van je bilo s mojin Jozeton ka' je bi mlad. A sa' on govori da su maške i sipe pune morbina. Ma, što ćemo, svi ste vi muški isti. A sa' možeš pripovida o tvojin sipama.

Joze se počeše za uhom nasmije ispod brka, zapali lulu i promrmlja: Bilo je tega i više ka' san bi mlad! — pa nastavi pričanje kako se love sipe.

— Luduju jedne za drugom, ma ne samo muški za ženskin, nego i ženske za muškin — i pri tom pogleda ispod oka Vicu koja je mlila kafu. — Ima nikoliko načina kako se love sipe. Lovi ih se mamcem, pušćom. To vam je komad drveta, ražnjića koji se provuče proz ribu. Najbolja je za to riba bukva. Na kraju tog štapića vezano je pet do šest udica. Zimi u jutro ili pred večer jedan vesla u ladji, a vi vučete taj mamac na dugoj uzici kao da panulate. I sipa onda skoči na taj mamac, pušću, a oštre udice zakvače joj se u meso i sipa je vaša.

Pušća može biti i bez ribe. Jednostavno na kraju štapića pričvrstite nekoliko običnih igala koje skrivite prema unutri kao da su udice, a na mjesto ribe, štapić omotate bijelim pamučnim razbarušenim koncem. Na uzici do štapića možete metnuti nešto olova da pušća malo tone. I na to će se sipa prevariti. — U proljeću pak kad se sipe mrieste lovi ih se sipcem. To je veoma zanimljiv lov. Sipac je komad drva napravljen u obliku tiela sipe, a s gornje strane je izšaran. Može se objesiti uz sipac i koji mali svjetleći predmet od lima ili pak malo zrcalo. Za tihe vedre mjesečne proljetne večeri vi se liepo vozikate ladjom i spustite uzicu na kojoj je privezan sipac i to samo jedan metar od ladje. Mužjaci koji su osobito nastrljivi odmah polete za ovim mamcem i čvrsto se prihvate drveta, a vi odmah čim to vidite i prije nego se sipa sjeti da je prevarena i ostavi drvo, polako privučete sipac k ladji i onda ju oprarom, jankom zgrabite izpod i ona je u ladji. To je veoma zabavan športski lov na sipe.

Zanimljivo ih je loviti i ostima, takodjer u proljeću, kad dolaze bliže obali. No morate biti u tom poslu lukav. Morate znati, da ćete obično ugledati kod obale dvie sipe. Jedna je veća, a druga je manja. Ona veća je ženka, a manji je mužjak. Ne smijete nikako biti lakom i prije ubiti veću ženku, jer onda manji mužjak odmah pobjegne. Morate znati i to da je ženka vjernija mužjaku, nego on njoj, pak ako njega prije ubijete ostima, ona ne pobjegne već ostane na istom mjestu kao da ga očekuje da se povrati. A mužjak pak odmah pobjegne kad vidi što se njoj desilo.

— An, jeste li vidili vi muške kanaje kako su ženke boje od vas i virnije. Ka žena krepa onda vi odma biž' za drugom. Kuški jedni! — prišije svoj komentar šjora Viva.

— Ma što mi znamo, je li to vjernost ili nije — dometne jedan iz društva. U Prirodi ima toliko toga što mi još ne razumijemo, a sentimentalnosti toliko baš nema.

— Dakle najprije morate ubiti mužjaka ako hoćete imati obe sipe za večeru — upozori još jednom provo Joze — Sipe se mogu još loviti u proljeću i t. zv. »pljuskom« s obale tako da ih dovabite sasma blizu pličine. »Pljuska« je tunja bez udica na koju je privezano drvce kao neki ražnjić na koji je nataknuta riba, kako smo to prije opisali. S obale bacite nekoliko puta taj mamac, zapljuskate s njime po moru, pa ako je sipa u blizini ona se zaleti na tu meku. Vi onda polako vučete meku k sebi i vješto s udičaricom, brankarelom, koja mora biti duga oko dva metra, zakvačite izpod sipu i povučete na obalu. — Imade još jedan način Živu sipu i to ženku probijete udicom kroz dio tijela i pustite je s ladje na jednoi uzici. Mužjak čim opazi ženku odmah skoči i

prigrli je svojim lovkama i ne pušta. Onda ga i bez janke i udičarice možete uloviti.

— I jope jadne ženske vaja da priterpidu muke — uzdahne šjora Vica.

— To su van eto, dico moja, najbolji načini kako ćete lovit sipe. Ako ste dobro zapantili ove načine provajte i vidit ćete kako je to lipi šport.

Svi smo slušali napeto zanimljivo pričanje prota Jozeta koji je bio i te kako izkusan ribar. Poslije dobre večere vino je neobično išlo u tek i već je tri litre nestalo. Jezik se svima sad razvezao, a jedan iz društva pak počeo nam pričati o životu sipe. Tako smo proveli tu jesensku kišovitu večer zaista ugodno u liepom i poučnom razgovoru u družtvu simpatičnih staraca.

— Sipa je veoma zanimljiva morska životinja — započeo pričati naš prijatelj. — Nije to riba, već mekušac, a spada u razred t. zv. glavonožaca, Cephalopoda kao i lignja i hobotnica. Ova sipa koju smo večeras jeli to je Obična sipa, a znanstveni joj je latinski naziv Sepia officinalis, Sepia filliouxi. Niemci je zovu Gemeiner Tintenfisch, Taliani Seppa, a Francuzi Seiche. No u našem jeziku postoji još jedan naziv za sipu i to »crnilica«, pa pošto je to pravi naš narodni izraz trebalo bi ga usvojiti kao znanstveni. Proto Joze je prije spomenuo da je mužjak sipe manji od ženke. To je istina, a mužjaci se poznaju i po tome što imaju svietlu prugu na vanjskom obrubu stražnjeg diela peraja, a osim toga ženka je i šira od mužjaka. Sipa imade deset krakova kod glave, dok ih hobotnica imade samo osam. Ti krakovi ne služe samo sipi iliti crnilici za hvatanje pliena, već ona tim krakovima i hoda tako da joj je onda tielo prema gore. Isto kao akrobati kad hodaju rukama. Kad skupi krakove i spusti ih sliče joj slonovom rilu. Zanimljivo je kako sipa hvata plien. Ona se negdje pritaji i kad se približi koji rak ili riba, munjevitom brzinom pruži duge dvije lovke iz posebne kesice gdje su bile skrite, a na proširenom vrhu tih lovaka su prianjalke kojima se čvrsto prisiše na tielu pliena. Brzo zatim ulovljenu žrtvu prinese ustima i prihvati s ostalim onim manjim krakovima koji imadu skroz prianjalke, a ona dva duga kraka,

koja su izvršila svoju zadaću, jer služe samo za hvatanje pliena, opet uvuče.

A da znate kako se joj samo čeljusti jake! Sliče okrenutom kljunu od papige, pa velika sipa može do krvi ugrizti čovjeka. Čini se da su joj raci ipak najmilija hrana, koje sasma izsiše. Prianjalke na lovkama i ostalim krakovima, sliče malim kolutićima koji su razapeti kao nekim hrskavičanim prstenom. U sredini tog prstena nalazi se mišićavi čepić, začepak. Kad sipa napadne žrtvu iztisne taj čepić, a rubove prianjalka pritisne jako uz tielo pliena. Mišićje zatim popusti da se čepić može vratiti natrag. I eto tu u toj šupljini, naime izmedju tiela žrtve i tog čepića, nastane zrakoprazni prostor, a zbog vanjskog tlaka prianjalka se naravno čvrsto drži uz plien. Dakle nešto slično kao one dječje pištolje koje izbacuju drvce s gumom, a guma se prihvati nišana. Samo što je ovaj uredjaj kod sipe kud i kamo savršeniji. Jeste li vidjeli kakav aparat posjeduje ovo stvorenje? Zanimljivo je i kako pliva. Napried se kreće polagano i to gibajući onim naborima, perajama koje joj obkoljuju tielo kao rub ili pak veslajući donjim trakovima.

No kad treba bježati onda peraje i krakovi malo pomažu. Tada stupa u akciju drugi aparat. Počinje tada naglo izbacivanje vode kroz ciev, lijevak koji se nalazi na trbušnoj strani. To naglo izbacivanje vode prouzrokuje odbijanje i tako sipa onda bježi u protivnom smjeru. Ali kad vrag odnese šalu, pa ni bježanje ne pomaže, onda se naša sipa posluži još jednim moćnim sredstvom koje posjeduje. Iz posebne kesice počne izbacivati crnilo kroz prohodni otvor, a koje crnilo stvara posebni organ. Čitava se okolica zamuti, napadač ne vidi više ništa, a naša se lukava sipa u mutnom izgubi, pobjegne, sakrije — i nema je. Pa i ljudi u suvremenom ratu upotrebili su tu strategiju sipe. Ratni brodovi, a i zrakoplovi u pogibelji, zaviju se u crni dim koji izbacuju posebnim cievima, da izbjegnu kao nišan nadmoćnom neprijatelju. Eto jednog primjera kako i čovjek može mnogo toga naučiti i primieniti što je vidio kod raznih životinja. Crnilo sipe mnogo se upotrebljava i u tehničke svrhe za pravljenje poznate boje »sepia«. Ova boja kemijski pripada melaninima, crnim tvarima koje se nalaze i u koži i u kosi

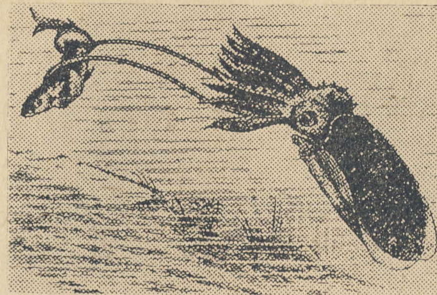
Crnaca, te u mrežnici oka, a i pigmentu pluća. Da ju neprijatelji ne opaze ona može mienjati i boju pomoću hromatofora, tako da se priljubi bojom okolišu kao što to radi morski vrag (Lophius piscatorius. Seeteufel. Rospo) Poput lista i raže znade se i ona zakopati u mulju gdje obično i živi, pa pomoću onih rubova, kojima pliva, natrpati i piesak po ledjima. Najveći neprijatelji sipi su, čini se, delfini i neke vrste morskih pasa. Sipa posjeduje još nešto zanimljivog, a to je ona biela lagana vapnenasta kost koja joj se nalazi u tielu t. zv. sipovima ili kako ono latinski zovu ljekarnici Os sepiae, a koja je tako lagana da pliva na moru. Upotrebljava se kao prašak za zube, a i za poliranje. Zlatari od sipovine prave forme za odliev raznih nakita. — U proljeće kad se sipe mrieste, iz muljevitih dubina dolaze bliže obali kako vam je to prije pričao proto Joze, pa na plićinama odlažu svoja crna jaja u skupini, a koja onda sliče crnom grozdu, pa za to negdje i nazivaju ta sipina jaja »morsko groždje«. Jaja pričvrsti sipa na razno morsko bilje, vapnene cievi životinja t. zv. cjevaša, a i na druge predmete. Poslije nekoliko tjedana mala sipica, jedan centimetar velika, razbije čvrstu crnu ljusku i slična roditeljima odmah zapliva u šareni morski sviet. Obična sipa naraste do preko trideset centimetara, a najukusnija je u jeseni, pa se za to najviše i lovi počam od sredine listopada, pa do Božića.

Imade još jedna vrst sipe u Jadranu, a koja je ukusnija od ove velike. To je Mala crnilica ili Sipica. (Sepiola Rondetii, Kleiner Tintenfisch, Sepolina). Naraste samo par centimetara, slična je običnoj sipi, a imade okruglaste peraje. U znanosti razlikuju još neke odlike, ali . . .

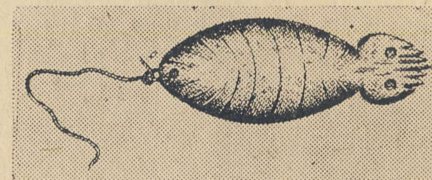
Bum — bum bum! — začuje se lupa na vratima. Tko to kuca, što se dogodilo? Svi ustanemo. Šjora Vica otvori prozor.

— Ajme meni moja Šjora Vica, pomozite! — začuje se plačljiv glas suside Mandine. — Pomozite, sin će mi umri' Čapali su ga granfi u crivima, priždri se, pa se ne može bidan.... Babe Jele ni doma, a ja neznam učini' lavatin. Dojdite vi moja lipa, dobra šjora Vica. Spasite mi dite.

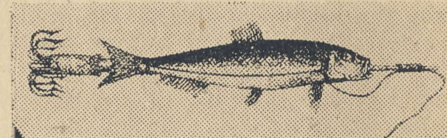
Bilo je i onako već kasno, pa smo se oprostili od dobrih staraca.

Sipa je uhvatila ribu

Sipac

Pušća

Zanimljiva preobrazba

Tri puta zabrecalo mrtvo zvono. Tužni zvuci razliegali se jednog ranog, kišovitog zimskog jutra tihim uličicama. Svi su se prenuli, zastao im dah, a srdce zakucalo. — A ko je to umri? Don-n-don-n-don-nnn! — Šjori Katini se zamantalo i pala jon škudela vrućega mlika na mašku. Stari postolar Martin ferma je mišat kolu i tako je namrišti facu, da su mu očali iz nosa pali na bradu, protegnu dugi vrat i nape' uši da čuje hoće li ko zavika u štradi ko je umri. Šjor Lovretu, kančelisti, koji se baš obuva i moli pa' mu je postol. Ni moga više molit i osta je sidi na posteji ka inšempjan. Ma ko je to umri? — Don-n-don-nn-don-nnn! — Svak se u misto pripa, jerbo se ni čulo jučera da bi ko bi težko bolestan, pa je svak promisli, da mu je niko od svojte iznenada poša na drugi svit. I po treći put zvono zabreknulo i objavilo da je jedan od danas manje u gradu. — Don-n-don-n-n-don-nnn!

Samo se par njih razveselilo, kad su čuli mrtvo zvono. To su one nesriće, koji po betulama kradu Bogu dane i jedva čekaju da niko u mistu »otegne papke«, da mogu obuć tonigu i odni ga na čimatorije, pa čapa koji fjorin da se mogu dobro najist i naloka'. — Grije se raztvoraju, punistre otvaraju i kurioze žene provirile zamotane u pletu, a viri jin samo nos i kinkin. Pitaju jedna drugu: — Ma ko je umri? — Da ni barba Mate? — Ma ni! Jučer je bi u crikvi. — Ma niko ni bi jučer bolestan i likar ni jučer učini ni jednu vizitu, a ni Dun Ive ni nikoga izpovidi, ni da' uje sveto.... Ova kuriozitad je malo durala. Mularija počela trčat po kontradama i kričat:

— Umri je barbi-ir Bartu-ul!

— Barbir Bartul je umri?! — Ka da je grom udri u misto, tako su čejad ostala bez riči: A-a — bidni naš Bartul!

— dobri naš šjor Bartul. — I više ga ni? Lega jadan sinoć u posteju, zaspa i — ni se više probudi. Udri ga je kolap. — — Johi meni! Johi meni! — dobri naš Bartul. — A što ćemo mi brez njega? — Tugovalo je cilo misto i judi nisu mogli doj' sebi i virova da Bartula ni više.

Tuga je bila iskrena, jer je Bartul bio najpopularnija i najomiljelija osoba u tom malom gradiću. Čak i oni »picigamorti«, koji su se bili razveselili dobroj marendi i litri vina, kad su doznali ko je umri' bilo jin je žal i težko pri duši, pa su odlučili da ne išću ni solda za odni mrtvega šjor Bartula u čimatorije i zakopat ga u greb. Čak i sakupili medju sobom po fjorina za misu i sviću, kandelu. To je bio jedini slučaj u mjestu, da su ovi »picigamorti« bili tako velikodušni, jer obično uviek je bilo svadje poslije sprovoda. Koliko bi je on puti samo muhte obriči i da in za litru vina, pa ne bi bilo u redu da išću solde poslin njegove smrti. No bio je još jedan uzrok zašto je tugovao grad i okolna sela za brijačem, barbirom Bartulom. Sa šjor Bartulom legao je u grob, nestao je posljednji tip onog starog barbira, pravog malogradskog figara prošlih vjekova. Njegovom smrću grad je mnogo i mnogo izgubio od svoje starinske fizionomije — isto kao da se srušila ona starinska crkva, stara kula ili pak ona starinska obćinska zgrada. A tugu je povećala onog jutra još i hladna zimska kišica i lebićada, koja je zavijala. fijukala ulicama i kazamentima. I svatko tko je tog jutra prošao mimo brijačnicu pokojnog Bartula zastao je, nešto ga je stislo u grlu, suze navrle na oči, a usta prošaptala: Bog ti da pokoj! Brijačnica je bila zatvorena. Jedna susida obisila je na kopje kod vrata brijačnice komad crnog platna u znak žalosti. Bi' je to štandarac pokojnega na koji bi vazda obisi bandiru ka' bi bila fešta u mistu. Na prozoru barbirnice bili su pitari s cvićen, a izmeju njih gajba s kanarinon, koji se zva »Berekin«. Skaka' je po gajbi i kriča. Čudi se zašto Bartul još ne otvara i zašto mu još ni da jist. Zaludu ga je bidan čeka!

Svatko je osjećao u dubini duše koliko gubi mjesto od svoje starinske fizionomije kad je Bartula nestalo, ali to mnogi od priprostog puka nije mogao definirati, izreći. Njegova smrt kao da je odredila granicu u poviesti tog malog mjesta, kao da je odielila staro doba od novog, jer je ta brijačnica, barbirnica skupa s Bartulom bila jedina živa uspomena na stara vremena. Postojala je već odavno, jer su otac i did Bartula bili barbiri. Čitave generacije su se tu bričile. Starci kad su se tu brijali sjećali su se mladih dana kad su se prvi put redili da budu lipi. A sada eto ona se zatvara za uvik. Bartul je bi udovac i ni ima dice. Ta barbirnica je bila duša mista, tu su se svi mišćani sastajali i čakulali svake sride i subote po podne i doznavali sve novitadi. A u nediju u jutro dohodili bi i težaci. A što sad?

Pokojni Bartul je bio tako simpatična osoba, uviek veseo, razpoložen, svakome na usluzi i do krajnosti korektan i pošten. Čovjek starog kova, kakovih danas riedko više ima. Bio je i plemenita srdca i mnogu sirotinjsku suzu je otro. Shvaćate li sada žalost čitavog pučanstva za dobrin šjor Bartulon? U mistu je nastala velika praznina, pustoš. A ko će nas obriči u subotu? A ko će nan pripovidat novitadi? Ko će nas savitovat? — zaprepašćeno su pitali ljudi. Bartul je doduše bio prilično star i veoma oslabio u zadnje vrieme, pa su niki u mistu govorili da sumija, Bože nan oprosti, »smrti u permesu«, ali da će jope tako brzo poć na drugi svit, to se niko ni nada.

A kako je bila samo simpatična ta intimna stara brijačnica. Unutra je bilo sve tako čisto i uredno. Na škancijama bile su lipe bočice od profuma starog mletačkog kristala, koji su njegovi stari dobavili. Bartul nije bio samo brijač, već kao i svaki pravi starinski figaro bio ujedno i zubar i liečnik i veterinar, tumač sna, pa čak i pravni savjetnik. Naravno da je zadirao u kompetenciju liečnika, apotekara, advokata, pa donekle i popova. Oni su se ponekad znali i razsrditi, ali Bartul je uživao toliki autoritet kod širokih masa, a k tomu bio dobar i simpatičan, da se sve to njemu opraštalo. Pa na koncu to su njegova od starine stečena prava — iura quesita. On je to nasliedio od svojih predja. I tako je naš šjor Bartul nesmetano vadio seljacima zube, liečio rane posebnim pomadama, prodavao čerote, likovite trave, bonbone za kašaj, pušća je krv, prodava pijavice i pirule, zna zdricavat kosti, liči bolest od uha. A i za neke druge diskretne bolesti ima je uvik nike likarije. Pa i žene su se znale potajno obraćat

Bartulu za nike pomade da mogu čuva' mladost. Ako je ko bi bolestan u mistu najpri bi poša šjor Bartulu. Ako bi barbir Bartul reka: »Sinko moj, hodi u likara, ja ti ne mogu pomoć« - e onda se znalo koliko je uri. Tamo iza one zavjese, koltrine, bio je taj misteriozni kut s likarijama i s bocama pjavica i kliščima za vadit kutnjake. Bartul nije bio neki šarlatan, nadriliečnik, nego čovjek koji je čvrsto vjerovao u svoje ljekarije i sam ih upotrebljavao. No jednom dogodila mu se nezgoda, pegula, kad su mu bili narasli po glavi i po obrazima niki grubi čiri. Bi' je ka grintava maška, pa je i on triba bidan po' u likara. Njegov posjet liečniku bio je tajna, jer da su njegovi pacienti to saznali, njegova reputacija propala bi. »Ajme meni, moj šjor doture! — zaklinjao je Bartul liečnika — nemote nikome pripovida' da san bi u vas«. Likar je bio dobričina i doista nikad nije izdao šjor Bartula, a tim više što bi mu Bartul uviek znao poslati koju dobru ribu ili kokoš, koju bi dobio od mušterija. Pa znate kako je! Svi smo judi, a ruka ruku pere. Bila su onda ona lipa, blažena vrimena, ka su judi u malom mistu živili prijatejski i nisu se nikad hotili jedan drugemu zamiri'! Živili su u miru božjen.

Bio je Bartul i pučki savjetnik. Seljak bi najprije otišao njemu i pitao ga za savjet. A ako bi Bartul bio mišljenja, da ne ide u pravdu, jerbo će se izgubiti proces, seljak onda nije išao advokatu. U Bartula se moglo na diskretan način doznati puno novitadi iz mista i okolice. U Bartula se hodilo pita' kakovo će bi' vrime, jerbo je Bartul ima barometer od žile s figurom od fratra. U Bartula se hodilo pitat ka dohodi vapor. U Bartula se hodilo pita koji dan je koja fešta, jerbo je on zna' kalendar na pamet. U Bartula se hodilo napisat indiric i pita koliko vaja prilipi' bula za Ameriku i za peticjun. U Bartula se hodilo pita za svojtu kad se ko misli oženi, da ni ko u famiji mlade grubo bolestan, jer je Bartul u posebnoj knjizi, libru, imao zabilježene genealogije svih mjestnih obitelji, i tko se kad rodio i kad je umro i od koje bolesti. U Bartula su se hodili promini dolari i šterline u fjorine, jerbo je Bartul bio pošten čovjek i ne bi nika' nikoga privari. U Bartula se hodilo pitat za grube sne. U

Bartula se hodilo diskretno kupova i prodavat koje stvari izpod ruke i dat u penj. Kad dite ni moglo po' od sebe, ka bi se mazge uzvirile, ka kokoši ne bi nosile jaja i imale pipitu, Bartul je zna' pomoć. Bartul je prodava blagoslovjeno cviće i sviće iz Trsata, Loreta, Padove, Pompeja i Rima. Izprid butige Bartula bi je starinski sunčani reloj i kako bi se sunce micalo znalo se koliko je uri. Bartul je zna učinit slovo Salamunovo kontra škontraduri i šijunu. Bartul je zna' nike molitve kontra paskakalima ka bi žderali kupus. I što hoćete više?

Bartul je u tom malom mjestu jednom riečju bio sve i desna ruka svakome, a najviše malon svitu, puku koji ga je razumio. Sve je on znao i svak je u njega imao povjerenja. Likari, špičar, avokati to su bili judi više oholi, a koji su živili dobro i ništo su znali, jerbo su hodili u skule, ma-ma nisu znali ono i falilo jin je ono ništo što je ima' i što je zna' šjor Bartul. Bio je pravi dakle onaj starinski figaro. I na jednom njega nema više medju živima! Nestalo je Bartula — nestalo je jedne ere. Njegova brijačnica od toga dana sličila je onim mrtvim starim zgradama s grbovima i kulama, koje su samo niemi svjedoci minulih vremena, mrtvi i bez rieči. Sad vam je još jasnije, zašto je mjesto i okolica toliko tugovala za barbirom Bartulom. A današnji brijači? Ni sjena šjor Bartulu. Oni neznaju ništa nego samo brići' čejad, ali ni pojma o tome kako se vadu zubi, liču kokoši od pipite i zdricavaju kosti. Kaki su to barbiri danas? — Šuš-muš i — proli! I fala Bogu Bartul je živi' dobro. Brijačnica je bila uviek puna raznih klienata i pacienata, koji su nosili ribe, kokoši, pravčevine, a uzput se i obričili i ostali tu po nikoliko uri. Bartul kao brijač u današnjem smislu bio je nemoguć. Bog nas oslobodi danas takvog brijača! Bio je spor kao puž. On bi vas namazao ili obrijao do polovice, a kad bi došla mušterija ostavio bi vas sjedit i pošao iza zavjese u svoju ordinaciju. Ali mušterije u ono blaženo doba prije pedeset godina, kad se nikome nije žurilo nisu prigovarale. Dapače svakome je bilo milo da čim više ostane u brijačnici i da čim više toga dozna. Čovjek bi došao u tri sata poslije podne i ostao do osam na večer. I onaj koji je došao prvi na red za brijanje ostao bi tu još par sat na ćakulu. Pa to je bilo pravo uživanje,

osobito za zimskih večeri sjedit u barbirnici šjor Bartula, grist marune, slanutak i bob i o svemu se razgovarat. Do dvadeset njih obričenih i neobričenih stiskalo se na onom starinskom banku, katrigama i škanjetima ka slane sardele u bačvi. Onaj koga je Bartul briči drža bi sam pjat, a Bartul ga je maza po ure rukom po starinsku, a ne četkom, pinelom. U ljetno doba kad su se brijali ugledni gradjani kao: kanonici, podestat, kapo od jandarmerije, inšpicjent od dugane vazda bi blizu njega sta jedan od mularije koji bi za tri solda drža malu baketu na kojon je bilo zavezano perje od kokota i tira bi jin s nosa ili iz ćelave glave muhe. A šjor Bartul je ima i višć za muhe kojin bi namaza stare ventule i obisi svuda naokolo. Ima je i starinsku botiju od stakla s uzkim grlićen kroz koji bi se uvukle muhe ka u vršu i utopile bi se. Ta staklena starinska muholovka uviek je stajala na istom mjestu na polici, škanciji izpod slike, kvadra koja je prikazivala borbu ljudi s bjelim medvjedom. A gore poviše visila je slika pape Lava XIII.

Najveće uživanje mušterijama poslije brijanja je bilo, kad bi ih šjor Bartul »zaškiceta« svojim posebnim specialitetom, vodom od dešpika, lavande. Čovik bi onako osvižen rinfleškan uzdahnu od gusta. Bartul je nadalje bi i mužikant i zna je dobro udarat u tanburin, pa je i to bio veliki gubitak za mužiku od kumune. A zna' je i lipo i piva' u crikvi, a osobito muku Isusovu na Veliki petak u jutro. Vidite, koliko je misto izgubilo, kad je šjor Bartul umri! Ka bi se niko posvadi u famiji doša' bi u šjor Bartula po savit i stvar bi se izgladila. Kad je tribalo pomoć siromahu Bartul je bio prvi i on bi vazda govori: »Dobi' san od bogatega da mogu da' siromahu«. Dici siromaha zna' bi kupi postole, i ažuntat koji fjorin onemu, koji bi parti pu' Amerike. Siromahe je brići muhte i muhte bi dava' likove. Pa kako da se ne tuguje za ovakin dobrin čovikon, da se ne proplače onog jutra, kad se vidilo zatvorenu barbirnicu za vazda i kako jadan kanarin »Berekin« skače po gebi i čeka zaludu svoga gospodara.

Upravo onog jutra žena nekog siromašnog ribara donila je šjor Bartulu iz zafalnosti, što jon je pisa nikoliko puti sinu u Navijorku, jednega lipega velikega rumbača. Začudila kad je vidila da je barbirnica zatvorena. Što to hoće rić? Odmar je promislila na zlo. Na to se otvori prozor, punistra u susidstvu i začuje se glas stare žene: »Šjor Bartul je.....« — i ni mogla više ništa izrić. Prozor se jope brzo zatvori. Seljakinja se zbuni, baci pogled na crnu zastavicu koja je tužno lepršala, probliedi i zarida »Umri-i! Johi meni, majko moja-a-a-a! Dobri moj šjor Bartu-u-ule-e zašto si nan umri-i-i-i?« Skupila se čejad da utišu jadnu Žuvu. »Nemoj, nemoj plakat moja Žuve. Hodi, ala, lipo doma. A što ćeš! Bog je tako hti. I nama je žal, a-a svi ćemo za njin. Ko prin, ko poslin. Tako nan je svima sujeno. Hodi, hodi moja Žuve doma i nemo' tu plakat«

Sva u suzama pojde Žuva u Dun Ivana i drhšćni od plača promuca:

— E-e-v-v-o-o v-van ov-vega r-rumbača i još d-dvi š-šestice d-da bude z-za s-sviću i z-za misu, z-za dušu p-pokojnega a-ah, naš-šega d-d-obrega š-šjor — Bartula.

I tako je Dun Ivan došao do dobre večere. Riba koja je bila namienjena pokojnom Bartulu pojeo on s prijateljima. I u prkos silnoj žalosti koja je vladala u mjestu ipak su slasću pojeli. Ta bio je rumbac, obliš. Riba dostojna kraljevske trpeze. Poslije dobre večere, dobro se i popilo i razgovaralo o pokojnom Bartulu, a na koncu je morao učitelj, koji se razumio u život mora, pričati i o ribi koju su pojeli mjesto pokojnog barbira.

— Ovaj rumbac, obliš koji nam je večeras toliko išao u tek — započne učitelj pričanjem, to je vrst lista. Čudne su to ribe, naime čudan je njihov razvitak. Zamislite vi čovjeka koji, recimo, na primjer, u petoj godini života počne mienjati oblik tako da mu se oko lieve strane počne pomicati na desnu, isto tako i uho, pa donekle i lieva ruka. Onda i usta i nos tako da lieva strana ostane gola.

— Oslobodi nas Bože! — uzdahne Justina sestra Dun Ivana.

— Eto, tako vam je s tim ribama, koje listovima nazivamo. U prvim danima mladosti sliče drugim ribama, kojima je tielo simetrično, to jest, desna strana jednaka lievoj. Ali malo po malo počne se dešavati promjena. Lieva strana kao da se pomiče na desno ili pak s desne strane na lievo. Tielo se

nekako počne širiti kao u raže. Sada je mladom listu težko i plivati kao drugoj ribi uzpravno, a k tome još na površini pučine mora. Ne preostaje mu drugo nego da potraži dno, ti život. Tek kad je jedan i pol centimetra velika, već je ova ti život. Tek kad je jedan i pol centimetra velik, već je ova riba dobila stalan oblik. Kako je samo čudna sada! Dva oka stisnuta na jednoj strani, usta izkrivljena. Jedno oko se preko glave pomaklo na drugu stranu, a druga strana ostala gladka i biela. Čudno, zar ne?!

Ali ta promjena oblika imade svoj razlog. Listovi su ribe, koje sigurno bolje prolaze na dnu, nego da bi plivale slobodno pučinom i što se tiče hrane i što se tiče neprijatelja. Listovi se znaju majstorski sakriti u pijesak ili u mulj. Tik do dana počnu brzo i jako pomicati perajama tako da se piesak i mulj uzmuti. Onda brže bolje legnu na to mjesto, a piesak počne padati natrag na dno i tako pokrije čitavo tielo lista. Proviruju samo dva oka. Pa tko bi ga opazio? Treba li navaliti na plien, na koju manju ribu ili raka, list odmah i lakoćom strese sa sebe masku. A kakve samo lukave oči ima. Nisu mu ukočene kao kod drugih riba. List može očima okretati na sve strane, a takodjer ih može uzdignuti, a i dublje povući u očnu šupljinu. A i pogled mu je živahan. Osim toga imade i vjedje, pa kad se neprijatelj približi piesku ili mulju, gdje se on skriva, naš lukavac zažmiri da ga vatreni pogledi ne izdadu. Obično su oči razne veličine. Da budu manje upadni listovi su gore tamne boje, prilagodjene okolišu, tako da ga neprijatelj, koji vreba odozgo, ne može lako opaziti. Izpod je pak svietao, da opet kad se zaleti iz dubine prema površini kroz koju prodire svjetlost ne padne u oko drugim neprijateljima, koji su na dnu. A i drugim je ribama s istog razloga hrbat taman, donja strana svjetlija, a postrance su izšarane prema okolišu u kojem živu. Sve dakle imade svoju svrhu. A da vidite samo kako list može da mienja boju gornje strane prema okolišu. Dospije li iz žućkastog pleska u sivi, odmah je siv i obratno. Obitelj listova ili plosnatica, Pleuronectidae, Plattfische je veoma veoma velika i prilično razprostranjena, a najviše u morima toploga i umjerenoga pojasa. Imade množtvo vrsti s još više

odlika. Neke vrsti vole dubinu, a neke pak pliće dno. Najviše ih se lovi mrežama. U nekim morima sjeverne Europe imade množtvo tih riba, a pošto im meso slovi kao velika poslastica, a i zbog hranljivosti je traženo, to ribari znaju zaraditi velike svote lovom na listove. U sjevernim krajevima radi zimske prehrane velike primjerke listova konzerviraju. Mnogo ih sole i to tako, da ih najprije razrežu po duljini na uzke komade. Neki ih suše u dimu ili pak na zraku isto kao i bakalare.

— Vidite, to ne bi bilo loše da i naši ribari pokušaju soliti velike primjerke listova — primieti jedan iz družtva. — Bila bi to dobra hrana za zimu.

— Listovi nisu samo stanovnici mora. Mnoge vrsti zalaze duboko u rieke i tamo žive, a osobito u nekim riekama sjeverne Europe. Najveći im je neprijatelj čini se, rod raža s kojima se veliki listovi znaju i u koštac pograbiti, jer list nije kukavica.

Ne vole listovi biti osamljeni, već traže družtvo. Neke vrsti živu i u velikim jatima, a osobito ta jata znaju biti veoma velika kad nastupi doba mrieštenja. Onda kreću tražeći pogodno tlo. Sjeverni ribari to znadu i onda ih traže, jer ako se namjere na takova velika jata lovina znade biti obilna i unosna.

I u Jadranu imademo nekoliko vrsti listova. Zbog mesa najviše se cieni Veliki obliš ili oblić, a zovu ga i rumbac, rumbač. Latinski mu je naziv Rhombus maximus, talijanski Rombo, a njemački Steinbutt. Tielo je šire nego kod ostalih vrsta listova. Imade primjeraka do jedan metar dugih i do preko trideset kilograma težkih, pa spada medju najveće listove. Ženka znade imati i do milijun jaja, ali naravno da iz te množine jaja malo listića ugleda život ili pak padaju žrtvom raznih morskih proždrljivaca. Treba da spomenemo i to, da jaja listova imaju u sebi kapljicu ulja, tako da mogu doći do površine i uzdržati se na njoj. Kod nas imade obliša dosta kod ušća Neretve i to povećih primjeraka, a zalaze i u rieku. U Jadranu živi još i Gladki obliš, Rhombus laevis, Sfazo, Glattbutt, koji je manji od prije spomenutog te još četiri odlike ove vrsti. Oči su oblišima obično na lievoj strani.

Iverak, plosnatica ili kalkan, Platessa passer, Passera, Flunder naraste najviše do nekih 28 centimetara i teži preko dva kilograma. Na gornjoj strani imade tamne pjege. I iverak zalazi iz mora u rieke, pa se i njega u Neretvi lovi. Oči su mu na desnoj strani, a imade primjeraka kojima su na lievoj.

Još jedna vrsta listova je poznata u Jadranu, a to je Zalistak, poznat pod imenom Šfojo, Solea vulgaris, Zunge, Svoglio. Veoma je razprostranjen, pa čak i do Ledenog mora. Voli veću dubinu i muljevito dno. Naraste do preko 50 centimetara, a teži do tri kilograma. Tielo mu je nešto dugojasto, a oči na desnoj strani, koje su smedje boje. I Zalistak rado zalazi u sladku vodu, pa i njega love dosta u Neretvi. Zalistak i Obliš ciene osobito sladokusci kao najtečnije medju svim listovima. — Znala je Žuva dobro koju ribu voli Bartul, Bog mu da pokoj duši. Zna je on što to dobri bokuni. Ma ovi je bi sujen nami — reče Dun Ivan.

— Ali najviše se u svietu ciene listovi, koje zovu Zlatni jezici Plattesa vulgaris, Goldbutt, a srodni su prije spomenutom iverku, koji živi u Jadranu. Zlatni jezik je stanovnik sjevernih mora.

Narodi sjeverne Europe hrane se mnogo takodjer i jednom drugom vrsti koja, koju nazivaju Konjski jezik. To je Hippoglossus vulgaris, Heilbutt, Ippoglosso comune. Za vrieme proljeća dolaze oni u velikom množtvu bliže obali i zalaze u zaljeve. Još nešto zanimljivog! Jetra od nekih vrsti morskih listova, a osobito onih iz sjevernih mora ne samo da su mnogo hranjiva, već se iz njih ciedi veoma ljekovito riblje ulje kao iz jetara bakalarevih. To ulje sadržava obilno vitamina A i D, zatim joda i fosfora, te drugih tvari potrebnih ljudskom organizmu. I ulje od Konjskog jezika preporuča se mnogo kao liek protiv tjelesne slabosti, čireva, nečistih rana, škrofuloze, sušice, rahitisa i ostalih nekih bolesti. Toliko se u liečničkoj znanosti cieni ljekovitost ribljeg ulja da je ono pravom nazvano »tekuće polarno sunce«. Ono u sebi sadržava preko vitamina D i ultraljubičasto sunčane zrake.

— A da ga je Žuva donila bidnemu Bartulu dan prin, moguće da bi ga ovi rumbac bi okripi i nebi tako brzo svrši — primieti Justina.

— A, ma što govoriš ludosti! — otrese se Dun Ivan. — Bog je tako hti da umre danas, a mi da misto njega izimo rumbača. Ne razumiš ti nike stvari, moja Justina! — I time je završila pripovist o rumbaču.

Kakav je samo bi sprovod! Rika svita iz grada i sela. Pustih suza, uzdaha, plača! — A kako se samo judima paralo srce kad su gledali kako niki od daleke svojte pokojnega raznašaju stvari poslin sprovoda. Težko je bilo gledat kako su iz barbirnice nosili one starinske škancije, poltrone, botije s profumima, kvadre, zrcala, špacete. E, a što ćemo? Taki je život! Staro odhaja, a novo dohaja. Umri je barbir Bartul, a šnjin zadnje čejade koje je još podsićalo na starinska vrimena koja se nikad više vratit neće. Bartul je svrši bričit, zatvorila se barbirnica. Zatvorila se š njon i svršila jedna era, razdoblje tog malog mista. Za uvik. Ma život gre daje....

❃

Mnogo je godina od tada prošlo. Ona kuća je još tu i prostorije brijačnice, ali na pola sagnjila vrata zatvorena su. Unutra prazno, vlažno, tamno kao u grobu. Za jednog kišovitog zimskog dana prolazio sam slučajno tom ulicom. Vjetar pomiešan kišom, tužno je fijukao pustim onim uličicama, kontradama starinskog na pola porušenog grada. Fiu-u-u-u-fiu-u-u-u.... Prolazio neki osamdesetgodišnjak, sav pogrbljen podupiruć se štapom, jedva koracajuć. Prodje mimo bivše brijačnice, pogleda i duboko uzdahne. Neki dečko opazivši starca kako uzdiše pred onim vratima upita ga:

— Barba Mate-e! A što je bilo tu?

— Starac opet uzdahne, kimne tužno glavom i odgovori promuklim staračkim glasom:

— Tu je nikad briči barbir Bartul!

— A ko je bi barbir Bartul?

Starac ga pogleda svojim crvenim suznim očima, bolni podsmieh mu zatitra narovanim licem. I mahne rukom ne progovorivši više ni rieči. Otišao je dalje. Svojim putem. Kad je mahnuo dečku rukom htio mu tim reći:

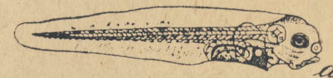
E-e, dite moje, ti ni ne možeš znat ko je bi barbir Bartul, jerbo ti se ni otac ni bi rodi kad je on umri. Ne možeš ti razumi' nike stvari. Druga su ono vrimena bila. Ni mi stari ne razumimo vas mlade.

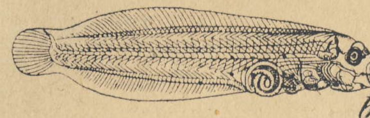
Fiu-u-u fi-ju-u-u — zavijao je sablastno vjetar kroz puste ulice, kroz prozore koji zievaju na fasadama, pročeljima porušenih palača. Kao da jauču duše umrlih stanovnika. Grbovi obrasli travom, crne one zidine, krasni balkoni na opustjelim zgradama ukrašeni mletačkom gotikom jedini su niemi svjedoci prošlosti. Tužna slika udesa.

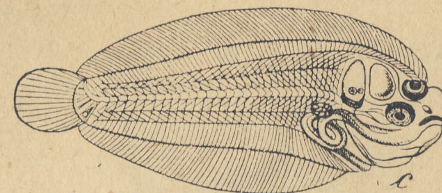
Fi-i-i-u-u-u-u-u — zavija i dalje hladan vjetar. prodire do kosti. Hladno mi je i . . . .

I otvorim oči. Probudim se. Izčeznule su one poznate fizionomije davno umrlih, izčeznula slika starinskog grada, sela, ribarskih kuća, mora. Prekinut je liepi san o proživljenom. Već je jutro, a peć sasma ohladila. U sobi studeno. A vani po zagrebačkim ulicama prši, prši snieg. Crni onaj kamen, komad morske hridi leži tu na mom pisaćem stolu, a na podu do mojih nogu razbacane one slike, požutjeli papiri, stara bilježnica — uspomene, sjećanja na ljude koji su umrli, vremena koja su minula . . . . .

Preobrazba lista

Iverak

LITERATURA

Dr. Krunoslav Babić: Pogledi na biologičke i bionomičke odnose u Jadranskome Moru.

Dr. Krunoslav Babić: Život Jadranskoga Mora

W. Beebe: Il pesce rondine (»Natural Hystory« 1928 — Giuseppe Scortecci: Meraviglie del mondo animale)

Alfred E. Brehm: Tierleben

Prof. Dr. Carl Cori: Der Naturfreund am Meeresstrande

Dr. Curt Floericke: Gepanzerte Ritter.

Dr. Kurt Floericke: Meersfische.

Umberto Girometta: Život Jadrana

Dott. Achile Griffini: Ittiologia italiana.

Dr. Oscar Haempel: Leitfaden der Biologie der Fische.

Dr. Mijo Kišpatić: Ribe

Petar Lorini: Ribanje i ribarske sprave pri iztočnim obalama Jadranskog Mora.

Prof. M. Medić: Zoologija.

Dr. M. Plehn: Die Fische

Carus Sterne: Werden und Vergehen.

Dr. Adolf Steuer: Biologisches Skizzenbuch für die Andria

Dr. Gustav Stiasny: Das Plankton des Meeres.

Ludwig Sucker: Die Fische nebst essbaren wirbellosen Thieren der Adria.

A. Hyatt Verril: Strani pesci e loro storie (A. Corticelli - Milano).

S A D R Ž A J:

Ciena 100.— Kuna